

Het vrouwelijke gezicht van armoede

Emancipatie effecten van het armoedebeleid
in de gemeente Tilburg

Colofon

Het vrouwelijke gezicht van armoede
Emancipatie-effecten van het armoedebeleid in de gemeente Tilburg
is een uitgave van Feniks en Stichting Zet.

Datum: februari 2012
Auteur: Anja van der Schoot in samenwerking met Gerda de Vries
Projectuitvoering: Gerda de Vries en Anja van der Schoot
Referentie: ansc-z11.007

FENIKS

Stedelijk Centrum voor Emancipatie
NS Plein 17
5014 DA Tilburg
Telefoon: 013 542 18 96
E-mail: info@fenikstilburg.nl
Website: www.fenikstilburg.nl

Zet

Postbus 271
5000 AG Tilburg
Telefoon: 013 54 41 440
E-mail: info@zet-brabant.nl
Website: www.zet-brabant.nl

Voorwoord

Tilburgse vrouwen hebben de toekomst

Ruim driekwart van alle Tilburgse minima is vrouw. Dat betekent dat er ruim 7.000 Tilburgse vrouwen in armoede leven. En 94% van alle eenoudergezinnen die moeten leven van het sociale minimum heeft een alleenstaande moeder aan het hoofd. Ook komt langdurige armoede vaker voor bij vrouwen dan bij mannen. Niet voor niets betoogde Femke Halsema dat "niet het glazen plafond, maar de armoede onder vrouwen dé prioriteit van feministen in Nederland zou moeten zijn." Met veel vrouwen in ons land gaat het nog niet zo goed, of nog niet goed genoeg. Armoede en kansarmoede concentreren zich steeds vaker onder vrouwen.

Daarom ook deze zogenoemde Emancipatie Effect Toets van het Tilburgse armoedebeleid. Met deze "meetlat" wordt helder of ons armoedebeleid voor mannen en vrouwen in gelijke mate bijdraagt aan armoedebestrijding en sociale stijging. Het beleid staat bekend als activerend, ruimhartig, met ruimte voor maatwerk. Toch is het interessant om te zien of ons beleid niet verschillend uitpakt voor mannen en vrouwen. Reden genoeg om te bekijken of we de aanbevelingen in dit boekwerk ter harte kunnen nemen. Net zoals we in het verleden ook hebben gedaan met het Tilburgse mantelzorgbeleid.

Er liggen namelijk volop kansen. Door te investeren in vrouwen, investeren we in de toekomst van hun kinderen, in volgende generaties, en werken we aan sociale stijging. In Vlaanderen spreekt men van "kansengroepen" in plaats van "kwetsbare burgers". Het lijkt mij verstandig dat we dat in Tilburg ook gaan doen. Zodat we laten zien dat we geloven in de toekomst van de Tilburgse vrouwen.

Marjo Frenk
wethouder Emancipatie
gemeente Tilburg

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
1 Inleiding	8
2 Het armoedebeleid van de gemeente Tilburg.....	11
3 Waarom armoede van vrouwen zichtbaar moet worden	15
4 Verschillen tussen mannen en vrouwen.....	17
4.1 Vrouwen hebben bijna de helft minder inkomen dan mannen	17
4.2 Ruim de helft van alle Tilburgse vrouwen kan financieel niet op eigen benen staan	19
4.3 Armoedeval treft vooral vrouwen	21
4.4 Meisjes doen het beter op school, maar stromen slechter door naar de arbeidsmarkt.....	24
4.5 Inkomen en gezondheid zijn met elkaar verbonden.....	28
4.6 Teveel vrouwen hebben schulden	31
4.7 Huiselijk geweld en armoede	32
4.8 Verborgen armoede	33
5 Emancipatie-effecten armoedebeleid Tilburg	37
5.1 Gemeentelijke uitgangspunten	37
5.2 Inkomensondersteuning.....	40
5.3 Maatschappelijke participatie en activering	43
5.4 Bevorderen gebruik inkomensondersteunende en participatie bevorderende regelingen	46
6 Conclusies	49
Geraadpleegde literatuur	53
Bijlage 1	57
Bijlage 2	59
Bijlage 3	61
Bijlage 4	63
Bijlage 5	70

Samenvatting

Feniks, Stedelijk Centrum voor Emancipatie in Tilburg, heeft in opdracht van de gemeente Tilburg onderzocht of het armoedebeleid voor vrouwen dezelfde effecten heeft als voor mannen. Draagt het beleid, in gelijke mate voor vrouwen en mannen, bij om de keuzemogelijkheden te vergroten en de maatschappelijke positie te verbeteren?

Tot nu toe kenmerkt het armoedebeleid van de gemeente Tilburg zich door een gedegen aanpak en een ruimhartig toekenningsbeleid. De economische crisis en de stapeling van bezuinigingsmaatregelen zullen echter grote gevolgen hebben voor de minima. Uit een onderzoek van het Nibud in 2011 blijkt, dat de meeste huishoudens in Tilburg er volgend jaar flink in koopkracht op achteruitgaan. Tilburg ziet zich genoodzaakt 24,5 miljoen te bezuinigen op het domein Sociale Stijging. Daarnaast wordt Tilburg per 1 januari 2013 verantwoordelijk voor de nieuwe Wet Werken naar Vermogen, waarvoor slechts beperkte middelen beschikbaar zijn. Onder deze omstandigheden zal het veel creativiteit vergen het ruimhartige armoedebeleid te continueren. Wij denken dat extra aandacht voor vrouwen in het armoedebeleid niet alleen voordelen zal opleveren voor de vrouwen zelf en hun kinderen, maar ook zal resulteren in economische voordelen voor Tilburg.

Opvallend is dat in de beleidsteksten over het armoedebeleid nauwelijks expliciet verwezen wordt naar beoogde effecten voor mannen en vrouwen. Het armoedebeleid gaat uit van huishoudens, waardoor armoede van vrouwen grotendeels verborgen blijft. Pas als men armoede op individueel niveau analyseert, krijgt deze een gezicht en blijkt ruim driekwart van de minima vrouw te zijn. Ook langdurige armoede komt het meest onder vrouwen voor. In Tilburg heeft 94% van alle eenoudergezinnen in de bijstand een alleenstaande moeder aan het hoofd. Veel vrouwen met weinig inkomen hebben betaald werk op minimumloonniveau; werk is dus geen garantie voor ontsnapping uit armoede.

De armoede van deze vrouwen heeft grote gevolgen voor hun kinderen, waardoor het moeilijk wordt om de cirkel te doorbreken. Van alle kinderen in Tilburg leeft 12,3% in een huishouden met een minimuminkomen, van kinderen van allochtone afkomst is dit 34,9%. Bijna twee derde van deze kinderen wordt verzorgd door een alleenstaande moeder. Door te investeren in vrouwen, investeren we in de toekomst van hun kinderen en daarmee in volgende generaties. Reproductie van armoede wordt dan doorbroken.

Inkomen

Het inkomen is niet gelijk verdeeld over mannen en vrouwen. Vrouwen verdienen 56% van wat mannen ontvangen. Minder dan de helft (46%) van de Tilburgse vrouwen is economisch zelfstandig en verdient daarmee meer dan het bijstandsniveau van een alleenstaande (momenteel € 919,70). Van de mannen is 70% economisch zelfstandig. Financieel afhankelijke vrouwen zijn kwetsbaar voor armoede, bijvoorbeeld na een scheiding of bij werkloosheid. Het kan hen ook gevangen houden in een relatie waarin sprake is van huiselijk geweld. De financiële kwetsbaarheid van moeders heeft uiteraard ook grote gevolgen voor hun kinderen. Vrouwen werken vaker dan mannen in deeltijd, hebben gemiddeld een lager uurloon en stoppen vaker (tijdelijk) met werken. Hierdoor moeten vrouwen vaker dan mannen van een lage uitkering rondkomen. Dit heeft financiële consequenties voor de pensioenopbouw. Op 40- tot 45-jarige leeftijd hebben vrouwen minder dan de

helpt van het pensioen van mannen opgebouwd. Zij zijn na hun 65e vaker aangewezen op enkel een AOW-uitkering. Migrantenvrouwen (en mannen) die minder dan vijftig jaar in Nederland hebben gewoond, krijgen daarnaast te maken met een AOW-gat. Ook bij werkloosheid of arbeidsongeschiktheid betekent de lagere arbeidsparticipatie en het gemiddeld lagere uurloon van vrouwen, dat ze vaker dan mannen van een lage uitkering moeten rondkomen.

Armoedeval

Door meer te werken, zouden vrouwen hun netto besteedbare inkomen kunnen verbeteren. Helaas treft de armoedeval vooral vrouwen. Uit berekeningen naar aanleiding van de rijksbegroting blijkt dat alleenstaande moeders er 5% in inkomen op achteruit gaan als ze vier dagen tegen minimumloon gaan werken en het recht op inkomensafhankelijke regelingen (gedeeltelijk) vervalt.

Om gehuwde en duurzaam samenwonende vrouwen te stimuleren om meer te gaan werken, is de zogenaamde aanrechtsubsidie afgeschaft: de overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting voor alleenverdieners wordt geleidelijk afgebouwd. Vanuit emancipatoir oogpunt gezien, is dit een goede maatregel. De geleidelijke afschaffing van de aanrechtsubsidie heeft echter minder effect als getrouwde vrouwen gaan werken naarmate de lonen lager zijn, waardoor de herintredersval toeneemt. Ditzelfde geldt voor de deeltijdval. Een gehuwde vrouw gaat er per maand minder op vooruit als ze meer gaat werken. Een vrouw die evenals haar partner het minimumloon ontvangt, verdient bijvoorbeeld per maand maar 115 euro meer als ze in plaats van twee, drie dagen per week gaat werken.

Beloningsverschil

Ondanks wetgeving en andere maatregelen, blijft het beloningsverschil tussen mannen en vrouwen hardnekkig. Het beloningsverschil is het verschil in gemiddeld uurloon van de mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking. Een deel hiervan kan verklaard worden door bijvoorbeeld leeftijd, opleidingsniveau, dienstjaren, arbeidsduur en economische sector. Als met deze factoren rekening wordt gehouden, blijken vrouwen in het bedrijfsleven nog steeds 9,3% minder te verdienen voor gelijk werk en bij de overheid 7,7%. Een lager loon betekent ook een lager pensioen en een lagere werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsuitkering. Opvallend is dat de traditionele loonkloof tussen mannen en vrouwen al begint bij bijbaantjes van scholieren. Hoewel het verschil in beloning een landelijke aanpak behoeft, zou hierover lokaal meer voorlichting kunnen worden gegeven.

Inkomensondersteuning

Bovenlokale regelingen hebben een aanmerkelijk grotere invloed op het netto inkomen dan lokale regelingen. De gemeente heeft geen bevoegdheden op het gebied van loonregelingen en geen wettelijke taken om de inkomenskloof en loonverschillen te verkleinen. Toch heeft Tilburg diverse mogelijkheden om maatregelen te nemen.

Vanuit emancipatieoogpunt bezien, zijn op het gebied van inkomensondersteuning vooral positieve effecten te verwachten van regelingen die ondersteunend zijn voor opvang en zorg van kinderen, langdurige nazorg bij uitstroom uit uitkering (voorkomen armoedeval) en schuldhelpverlening.

Onderwijs

Vrouwen hebben een grote inhaalslag gemaakt op het gebied van onderwijs en hebben hierdoor meer kansen op de arbeidsmarkt. Er zijn echter uitzonderingen. Omdat zij actiever zijn in zorgtaken, blijkt voor tienermoeders het opvoeden van hun kinderen moeilijker te combineren met een opleiding dan voor tienervaders en hebben zij een slechte startkwalificatie. Met name (allochtone) tienermoeders stoppen hierdoor eerder met school. Veel meisjes uit etnische minderheden doen het goed op school, maar er is een aanzienlijke groep die na hun opleiding niet actief wordt op de arbeidsmarkt.

De Wet Investeren in Jongeren (WIJ) is in het leven geroepen om jongeren onder de 27 jaar die niet in hun levensonderhoud kunnen voorzien, te bemiddelen naar werk, opleiding of een combinatie daarvan. Voor alle landelijk erkende opleidingen, zoals een mbo-opleiding, moet studiefinanciering worden aangevraagd en vervalt het recht op bijstand. Dit blijkt een drempel voor veel jonge vrouwen met kinderen. Men is niet gewoon in zichzelf te investeren en te lenen voor een studie. Omdat ze bovendien niet weten of ze later wel betaald werk vinden en de studielening terug kunnen betalen, wordt 'gekozen' voor de inkomenszekerheid van de Bijstand. De Wet WIJ is per 1 januari 2012 opgenomen in de WWB en zal per 1 januari 2013 opgaan in de Wet Werken naar Vermogen. Het is moeilijker geworden om een uitkering te krijgen. Jongeren moeten kunnen aantonen dat ze zelf actief naar een baan of opleiding gezocht hebben.

Arbeidsmarkt

De onderwijsloopbaan van vrouwen verloopt duidelijk gunstiger dan die van mannen, maar eenmaal op de arbeidsmarkt lijken de rollen omgedraaid. Jongens met een lagere opleiding komen gemakkelijker aan werk dan hun vrouwelijke medestudenten. Bij de hoger opgeleiden blijken de vrouwen iets succesvoller. En bij de kersverse werknemers zien we de eerste inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen.

Binnen de groep laagopgeleide vrouwen hebben procentueel veel vrouwen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond, een lage arbeidsparticipatie. Wanneer ze een betaalde baan hebben, werken migrantenvrouwen echter meer uren dan autochtone vrouwen. Laagopgeleide Surinaamse en Antilliaanse vrouwen werken het meeste aantal uren.

Gezondheid

Gezondheid speelt een belangrijke rol bij armoede. Vrouwen ervaren over het algemeen meer gezondheidsproblemen dan mannen. Vooral vrouwen uit etnische minderheden hebben daarbij meer te maken met langdurige aandoeningen. Chronisch zieken en mensen met een (arbeids)beperking zijn langdurig en vaak ook blijvend afhankelijk van een uitkering. Door hun gezondheidsklachten hebben ze hogere kosten voor hun levensonderhoud. Tussen 2008 en 2011 zijn ze er honderden euro's per jaar op achteruit gegaan. Door de aangekondigde bezuinigingsmaatregelen in 2012 zullen zorgvragers en hun mantelzorgers nog meer in inkomen achteruitgaan: hogere eigen premies, minder verstrekkingen uit basispakket, hoger eigen risico, hogere en meer eigen bijdragen, minder respijtzorg. Daarnaast worden vergoedingen minder: verlaging zorgtoeslag, huurtoeslag, tegemoetkoming chronisch zieken en bijstandsgrens. Het vervangen van de partnertoets door de huishoudinkomenstoets kan een sterke inkomensdaling tot gevolg hebben voor ouders en kinderen die elkaar mantelzorg verlenen.

Mantelzorg

De stijgende zorgkosten leiden ertoe dat er steeds meer een beroep wordt gedaan op mantelzorgers. Door de slechtere gezondheid van mensen met een minimum-inkomen zijn in deze groep relatief veel mantelzorgers. Overbelaste mantelzorgers vaak, waarvan het merendeel vrouw is. Vrouwen die, als zij langdurig mantelzorg verlenen, geconfronteerd kunnen worden met armoede en sociale uitsluiting. In de leeftijd dat er sprake is van carrièreopbouw (35-44 jaar), dikwijls gecombineerd met zorg voor kinderen, is het aandeel van mannen in de mantelzorg 35% tegenover dat van vrouwen 65%. Mantelzorg kost tijd en geld. Extra uitgaven kunnen zwaar drukken op het meestal toch al beperkte budget van de mantelzorg. Daarbij is de kans groot dat de (intensieve) mantelzorg mogelijkheden op betaalde arbeid vermindert. De loonderving en pensioenvermindering die daarmee gepaard gaan, plus de extra kosten die mantelzorg met zich meebrengt, zijn nadelig voor de economische zelfstandigheid.

Maatschappelijke participatie en sociale activering

Langdurige minima kunnen in een sociaal isolement geraken. Het bevorderen van participatie en activering behoren dan ook tot het gemeentelijke armoedebeleid. Tilburg probeert allereerst mensen toe te leiden naar een betaalde baan. Waar geen mogelijkheden zijn voor regulier werk, wordt gezocht naar kansen voor activiteiten in het kader van de AWBZ/Wmo en aansluiting met de wijk. Mensen met WWB-uitkering voor wie 'meedoen in de samenleving' niet vanzelf gaat, kunnen in Tilburg deelnemen aan trajecten sociale activering. Hierin wordt 'het leven op orde brengen' gecombineerd met het streven naar duurzaam werk. Dit varieert van het verrichten van een maatschappelijk nuttige activiteit tot het vinden van regulier werk. Bij Feniks stroomt bijvoorbeeld meer dan 30% uit naar regulier werk. Hoewel er sprake is van een maatschappelijk hoog rendement op langere termijn, zal door bezuinigingen het aantal trajecten worden verminderd. Het is de vraag of deze trajecten vanaf 2013 toegankelijk blijven voor burgers met een zeer grote afstand tot de arbeidsmarkt (meer dan 3 jaar). Voor Tilburgers met weinig of geen loonwaarde betekent dit dat mogelijkheden voor sociale stijging beperkt worden.

Schulden

Veel vrouwen kampen met schulden die zijn veroorzaakt door hun mannen of zonen. Uit een onderzoek naar alleenstaande moeders in de schuldhulpverlening komt naar voren dat vrouwen in meer dan de helft van de gevallen alleen opdraaien voor de schuld.

Hulpverleners constateren verder dat vrouwen in Tilburg vaak lang wachten, voordat zij een beroep doen op schuldhulpverlening. Ze proberen het eerst zelf op te lossen en kloppen pas aan als de situatie volledig uit de hand dreigt te lopen. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat vrouwen, vergeleken met mannen, over het algemeen minder financiële kennis en vaardigheden hebben. Bovendien zijn er signalen dat sommige moeders geen hulp durven vragen, omdat ze dat zien als een bewijs van onvermogen en bang zijn dat daarom hun kinderen uit huis geplaatst zullen worden.

Huiselijk Geweld

Volgens onderzoek en studies, lopen vrouwen die het slachtoffer zijn geworden van geweld, meer kans om arm te worden. Dat komt doordat dit geweld gevolgen heeft voor hun gezondheid en ertoe kan leiden dat zij hun baan kwijtraken. Als ze beslui-

ten hun gewelddadige partner te verlaten, heeft deze scheiding meestal ook negatieve financiële consequenties. Partnergeweld, zeker als dit langdurig plaatsvindt, vergroot het risico op armoede en sociale uitsluiting van zowel vrouwen als hun kinderen.

Verborgene armoede

Ondanks een goed armoedebeleid, is er ook in Tilburg sprake van verborgen armoede en zijn inkomensondersteunende regelingen onvoldoende bekend of worden niet gebruikt. In 2010 maakte in Tilburg 18,2% van de huishoudens die korter dan drie jaar een inkomen op minimumniveau hebben, van geen enkele regeling gebruik, hoewel ze daar wel recht op hebben. Het is niet bekend of Tilburgse vrouwen eerder dan mannen armoede verbergen. Uit Belgisch onderzoek komt naar voren dat 68% van de vrouwen probeert te verbergen dat ze het moeilijk heeft om rond te komen en 59% geen financiële hulp durft te vragen.

Een groep die ook in Tilburg vaak onvoldoende bekend is met beschikbare regelingen, zijn de werkende armen. Van de minima bestaat momenteel meer dan de helft uit personen die behoren tot een huishouden waarbij inkomen uit arbeid de voornaamste inkomstenbron is. In de laagbetaalde, flexibele banen zijn vrouwen oververtegenwoordigd. Het CBS heeft berekend dat 31% van de vrouwen met hun baan minder dan 10.000 euro per jaar verdienen tegenover 18% van de mannen. Onder de werkende armen is de groep alleenstaande moeders de meest problematische groep.

Tilburg probeert armoede te voorkomen door duidelijke en gerichte voorlichting en communicatie, intensieve ketensamenwerking, ondersteuning bij administratie en persoonlijke benadering. Op beleidsniveau wordt daarbij geen onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen. In de praktijk blijkt het persoonlijk benaderen van (allochtone) alleenstaande moeders gunstige resultaten op te leveren.

Conclusies

Het armoedebeleid draagt niet altijd bij aan het vergroten van de economische zelfstandigheid. Hiervoor zijn extra maatregelen nodig.

De armoedeval blijkt vooral vrouwen te treffen. Alleenstaande moeders uit de bijstand gaan er bijvoorbeeld op achteruit als ze vier dagen tegen minimumloon gaan werken. Tilburg kan door inkomensondersteuning deze negatieve effecten beperken. Van belang zijn vooral de regelingen die ondersteunend zijn voor opvang en zorg voor kinderen, schuldhulpverlening en (langdurige) nazorg (inclusief financiële compensatie).

Financieel afhankelijke vrouwen zijn kwetsbaar voor armoede, bijvoorbeeld na een scheiding. Het kan hen ook gevangen houden in een gewelddadige relatie. Het is belangrijk dat naast uitkeringsgerechtigden ook niet-uitkeringsgerechtigden goede toegang krijgen tot arbeidsbemiddeling en re-integratietrajecten.

Tilburg heeft een goed initiatief genomen door jongeren cursussen te geven over omgaan met geld. Vooral meisjes hebben een achterstand wat betreft financiële en onderhandelingsvaardigheden.

Mantelzorg kost tijd en geld en kan negatieve effecten hebben op de economische zelfstandigheid. Onder de mantelzorgers zijn vrouwen oververtegenwoordigd. In het kader van de Wmo/AWBZ zal er dan ook voor gewaakt moeten worden dat een beroep op eigen zorgverantwoordelijkheid niet ten koste gaat van economische zelfstandigheid en sociale participatie.

Keuzemogelijkheden van vrouwen en mannen worden vergroot als ze betaalde arbeid en zorgtaken kunnen combineren. Zodra er kinderen komen, is het in de

praktijk vooral de vrouw die zorgt. Het doorbreken van rolpatronen en acceptatie van de crèche om mannen en vrouwen te helpen hun leven naar eigen inzicht vorm te geven, blijkt een moeizaam proces. Voor moeders met kinderen op de basisschool vindt 43% van de Nederlanders een baan van 3 dagen per week ideaal. Dit ideaalbeeld verschuift volgens het SCP nauwelijks (Emancipatiemonitor 2010, p.130). Tilburg kan via diverse instellingen en organisaties een actievere rol innemen in het ter discussie stellen van traditionele (rol)opvattingen. Naast de zorg voor kinderen nemen vrouwen ook het grootste deel van de mantelzorg voor overige familieleden op zich. Regelingen die ondersteunend zijn voor opvang en zorg van kinderen, en respijtmogelijkheden bij mantelzorg, helpen vrouwen om zich meer in te zetten voor werken en/of scholing.

Met een hoog inkomen kun je met een parttimebaan economische zelfstandigheid verwerven, met een laag inkomen nauwelijks. Dit betekent dat kinderen van ouders met lage inkomens veel minder tijd van hun eigen ouders wordt 'gegend', dan kinderen van ouders met hoge inkomens. Naast economische doelen, zou in het beleid ook gestreefd moeten worden naar zorg- en opvoedingsdoelstellingen.

Onderwijs en het hebben van een goede startkwalificatie is een belangrijke voorwaarde voor sociale stijging. Hier hebben vrouwen een belangrijke inhaalslag gemaakt. Een groep die speciale aandacht vraagt, zijn de tienermoeders. Zij kunnen opvoeden moeilijk combineren met school. Veel meisjes uit etnische minderheden doen het goed op school, maar een aanzienlijke groep gaat na hun opleiding niet werken. Laaggeschoolde banen bieden minder vaak doorgroeimogelijkheden, waardoor de kans op inkomensgroei gering is. In de laagbetaalde, flexibele banen zijn vrouwen oververtegenwoordigd.

Continue bijscholing en/of omscholing van laagopgeleide vrouwen zou prioriteit moeten hebben. Als hierbij ook aandacht gegeven wordt aan zorg en ondersteuning van de omgeving is de kans op sociale stijging het grootst. Banen met weinig verdienen, zekerheid en controle op het eigen werk kunnen weer aanleiding geven tot nieuwe problemen.

Migrantenvrouwen met een betaalde baan werken meer uren dan autochtone vrouwen. Laagopgeleide Surinaamse en Antilliaanse vrouwen werken het meeste aantal uren. Vaak combineren ze dit met alleenstaand moederschap. Zij zouden met hun ervaring wel eens een belangrijke bijdrage aan het beleid kunnen leveren.

Er zullen altijd mensen zijn die door een combinatie van factoren, geen regulier werk kunnen verrichten. Doordat de arbeidsmarkt de laatste jaren veeleisender is geworden, wordt deze groep groter. Tilburg heeft een goed netwerk voor sociale activering, wat helpt om sociaal isolement te voorkomen of doorbreken. Er komt een wettelijke plicht om bij een uitkering naar vermogen een tegenprestatie te leveren. Dit zal het meest opleveren als die tegenprestatie is afgestemd op de motivatie en mogelijkheden van mensen. Activeringstrajecten zorgen voor maatschappelijk rendement op korte en lange termijn. Chronisch zieken en mensen met een beperking zijn langdurig of blijvend afhankelijk van een uitkering en hebben hogere kosten voor hun levensonderhoud. Hun kansen op sociale stijging zijn gering. Vrouwen ervaren meer gezondheidsproblemen dan mannen. Vrouwen uit etnische minderheden hebben meer langdurige aandoeningen. Sociale participatie is voor deze groep extra belangrijk, omdat ze door hun ziekte of beperking minder mogelijkheden hebben om mee te doen.

Tilburg kent een gedegen armoedebeleid, maar de invalshoek van emancipatie heeft tot nu toe nog weinig aandacht gekregen. Dit rapport toont aan dat er nog veel winst is te behalen, zowel voor arme vrouwen zelf als voor de samenleving. In

Vlaanderen spreekt men van 'kansengroepen' in plaats van 'kwetsbare burgers'. Een mooie omschrijving, want er liggen nog veel kansen. Structurele oplossingen voor de oorzaken waarom armoede vrouwen harder treft, zullen preventief werken, waardoor er minder mensen onder de armoedegrens leven. Door te investeren in vrouwen, investeren we in de toekomst van hun kinderen en daarmee in de volgende generaties.

Als in beleidskaders van Sociale Stijging emancipatiedoelstellingen opgenomen worden en in de jaarlijkse armoedemonitor een beschrijving van gewenste emancipatie-effecten opgenomen wordt, kan Tilburg het armoedebeleid aanscherpen en monitoren. Door daarbij nog meer de ervaringsdeskundigheid van vrouwen met een laag inkomen in te zetten, zal de aanpak van armoedebestrijding effectiever zijn.

1 Inleiding

Armoede heeft veel gezichten: jong en oud, vrouw en man, zwart en wit, zichtbaar en verborgen. In dit rapport staat het vrouwelijke gezicht van armoede centraal. Armoede is veel meer dan enkel een financieel probleem. Bij mensen die langdurig in armoede leven, is vaak sprake van een combinatie van problemen. Ze ervaren, naast financiële en administratieve problemen, ook problemen op school, op de arbeidsmarkt, in de huisvesting, met justitie, met de gezondheid en in het gezin. Bovendien leidt armoede tot sociale uitsluiting, niet meer mee kunnen doen op verschillende domeinen.

Niemand kiest ervoor om arm te zijn. Zelfs met een betaalde baan kan iemand onder de armoedegrens leven. En mensen kunnen arm worden door (slechts) één ingrijpende gebeurtenis, zoals een relatiebreuk of echtscheiding. Armoede is dan ook een structureel probleem en de oorzaken van armoede moeten gezocht worden in de manier waarop onze samenleving georganiseerd is.

Aanleiding voor het onderzoek

Eind 2007 heeft de gemeenteraad van Tilburg de kadernota 'Vrouwenemancipatie in Tilburg' vastgesteld. In deze nota is onder andere als doelstelling opgenomen: 'Het voorkomen en opheffen van ongewenste effecten en gevolgen van beleidsmaatregelen voor vrouwen'. Relevante beleidsterreinen dienen getoetst te worden op de mate waarin mannen en vrouwen op gelijke wijze voordeel hebben bij en/of bereikt worden door beleidsmaatregelen.

In juli 2010 heeft de gemeenteraad besloten om in 2011 het lokale armoedebeleid te toetsen op ongewenste gendereffecten. Aan het Stedelijk Centrum voor Emancipatie Feniks is de opdracht gegeven om een emancipatietoets uit te laten voeren. Feniks heeft hiervoor samenwerking gezocht met Zet.

Vraagstelling

Feniks is ervan overtuigd dat het armoedevraagstuk niet opgelost kan worden zonder specifieke aandacht voor vrouwen. Feniks wil de mogelijkheden onderzoeken hoe een gender gerichte benadering van armoede op beleidsmatig en uitvoerend niveau structureel kan worden aangepakt. Als eerste stap is er een emancipatie-effecttoets op het Tilburgse armoedebeleid uitgevoerd, waarin gekeken wordt of het beleid dezelfde effecten heeft voor mannen en vrouwen. In dit onderzoek komen de volgende vragen aan de orde:

1. Draagt het beleid bij aan het vergroten van economische zelfstandigheid voor mannen en vrouwen?
2. Draagt het beleid bij aan het vergroten van keuzemogelijkheden voor mannen en vrouwen?
3. Draagt het beleid bij aan een verbetering van de maatschappelijke positie van vrouwen en specifieke groepen onder hen? Is er sprake van sociale stijging?
4. Welke mogelijkheden heeft de gemeente Tilburg om mogelijke negatieve effecten te beperken of te voorkomen en positieve effecten te versterken? Welke goede voorbeelden zijn daarvan bekend?

Aanpak

De emancipatie-effecttoets¹ vormt de leidraad voor de aanpak van het onderzoek en de opzet van de rapportage. Voor de analyse hebben wij gebruik gemaakt van een groot aantal secundaire bronnen, zoals beleidsnota's, onderzoeksrapporten, kamerstukken, adviezen en andere literatuur. Op 30 maart 2011 is een kick-off-bijeenkomst georganiseerd voor beleidsmakers en professionals op het gebied van armoede (zie voor een verslag hiervan bijlage 5). De discussie leverde belangrijke bouwstenen op voor het onderzoek. Daarnaast hebben wij beleidsambtenaren en raadsleden van de gemeente Tilburg geraadpleegd en diverse deskundigen en uitvoerenden op het gebied van armoedebeleid. We zijn hen zeer erkentelijk voor hun bijdrage. In het bijzonder willen wij ook Elleke Schoenmakers, Mariëtte van Bavel en Astrid van de Wetering bedanken voor het kritisch doornemen en verbeteren van conceptversies.

Het vaststellen van mogelijke emancipatie-effecten van het armoedebeleid is een complexe aangelegenheid. Vooral omdat in armoedeonderzoek en beleidsnota's huishoudens doorgaans centraal staan en er zelden onderscheid wordt gemaakt tussen de seksen. Daarnaast is armoede gerelateerd aan verschillende beleidsterreinen en wordt dit onderzoek bovendien uitgevoerd in een tijd van grote veranderingen en bezuinigingen op het gebied van sociale zekerheid, die leiden tot een gewijzigde taak van de gemeente hierin.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 worden de hoofdlijnen van het Tilburgse armoedebeleid uiteengezet. Hoofdstuk 3 toont vervolgens aan dat ruim driekwart van de Tilburgse minima vrouw is en dat met het huidige armoedebeleid de armoede van vrouwen te veel verborgen blijft.

In hoofdstuk 4 komen de verschillen tussen mannen en vrouwen aan bod, die van belang zijn voor dit beleidsterrein, op gebied van inkomen, onderwijs, arbeid en gezondheid. Daarmee wordt aangetoond waarom (en hoe) armoede vrouwen harder treft.

In hoofdstuk 5 kijken we naar de relatie tussen het Tilburgse armoedebeleid en de positie van mannen en vrouwen. Draagt het beleid in gelijke mate voor vrouwen en mannen bij om de keuzemogelijkheden te vergroten en de maatschappelijke positie te verbeteren? We nemen de gemeentelijke regelingen onder de loep en bekijken of er met een gender aanpak nog meer winst te behalen is en sociale stijging wordt bevorderd. Elke paragraaf wordt afgesloten met aandachtspunten, literatuursuggesties en goede voorbeelden uit de praktijk. In het laatste hoofdstuk een overzicht van onze belangrijkste bevindingen en aanbevelingen.

¹ De Emancipatietoets is ontwikkeld door Zet in samenwerking met E-Quality en gebaseerd op de handleiding Emancipatie Effectrapportage (Meesters en Oudejans, 2005).

2 Het armoedebeleid van de gemeente Tilburg

Tilburg heeft een duidelijke visie op armoede en een ruimhartig armoedebeleid. Tilburg definieert armoede in brede zin als sociale uitsluiting. Armoede in smalle zin is tekort aan financiële middelen. Je bent niet alleen arm als je weinig geld hebt, maar vooral ook als dat betekent dat je niet mee kunt doen aan de maatschappij. Armoede is dus complex en bestaat meestal uit een stapeling van problemen. Niemand kiest ervoor om in armoede te leven. Tilburg wil ervoor zorgen dat mensen die arm zijn, zo goed mogelijk geholpen worden om de situatie te keren en te voorkomen dat ze helemaal aan de kant komen te staan. De gemeente wil dat alle Tilburgers meetellen en mee kunnen doen, ook als ze arm zijn ('De cirkel doorbreken', 2006).

De afdeling Werk en Inkomen van de gemeente (voorheen Sociale zaken) is inhoudelijk verantwoordelijk voor het armoedebeleid. Aangezien armoede vele levensstereotypen beslaat, wordt er nauw samengewerkt met andere afdelingen. Zo is er bijvoorbeeld een relatie met de Wmo, jeugd en onderwijs, arbeidsmarktbeleid en gebiedsontwikkeling (wijkimpuls). Hoewel de gemeente verantwoordelijk is voor het beleid, gebeurt de uitvoering van het armoedebeleid in samenwerking met het maatschappelijk middenveld (ketenpartners armoedebeleid).

Het armoedebeleid van de gemeente Tilburg krijgt zowel lokaal als landelijk veel waardering. Over het algemeen zijn zowel de Tilburgse burgers als de maatschappelijke organisaties positief over de inzet van de gemeente op het gebied van armoede. Natuurlijk zijn er altijd verbeteringen mogelijk. De Klantenraad Werk & Bijstand ontvangt klachten en signalen als mensen niet tevreden zijn en geeft vervolgens specifieke adviezen aan de gemeente ter verbetering.

De cirkel doorbreken

In 2006 heeft de gemeenteraad de 'Taskforce Armoede Tilburg' ingesteld. Deze heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan het armoedebeleid. De Taskforce heeft mensen die arm zijn of beroepsmatig bij armoede zijn betrokken, uitgebreid geconsulteerd. Resultaat hiervan is een duidelijke visie en een uitgebreid pakket maatregelen, vastgelegd in de nota 'De cirkel doorbreken' (2006).

Doelen zijn: verlagen van het aantal Tilburgers dat rond moet komen van een inkomen onder de armoedegrens, verhogen van participatie van mensen met een minimuminkomen aan de Tilburgse samenleving en toename van het bereik inkomensondersteunende maatregelen. In 2009 is het beleid bijgesteld en meer toegespitst op kinderen/jongeren, werkende armen en allochtonen. Daarnaast neemt preventie, het voorkomen van armoede, een belangrijke plaats in. Ook wordt actief ingezet op het verbinden van armoedebeleid en Wmo-beleid, de aanpak van de schuldenproblematiek en de wijkaanpak.

Sociale Stijging

Na 2012 zal het armoedebeleid geïntegreerd worden in het grotere beleidsdomein Sociale Stijging. De gedachte hierbij is, dat iedereen meedoet door te werken of te leren.

De recente economische ontwikkelingen hebben geleid tot tal van bezuinigingen en veranderingen voor het rijk en de gemeenten. De vraag is of Tilburg haar ruimhartige armoedebeleid ook in de toekomst kan voortzetten. Op het domein Arbeids-

marktbeleid en Participatie gaat/moet de stad 24,5 miljoen bezuinigen. In bijlage 1 treft u de voorgestelde bezuinigingen aan.

Per 1 januari 2013 wordt Tilburg verantwoordelijk voor de uitvoering van de nieuwe landelijke Wet Werken naar Vermogen (WWNV). Dit betekent één regeling voor de onderkant van de arbeidsmarkt waarin de WWB/WIJ, WSW en Wajong worden samengevoegd. Deze wet moet worden uitgevoerd met minder middelen. De huidige WWB (Wet Werk en Bijstand) wordt versoerd. Vooruitlopend op de WWNV heeft de landelijke overheid per 2012 de toets op het huishoudinkomen i.p.v. de toets op partnerinkomen ingevoerd, evenals de normering voor uitvoering van het gemeentelijk minimabeleid. De grens van toekenning van gemeentelijke uitvoeringsmaatregelen in het kader van armoedebelief, is verlaagd van 120% naar 110% van het sociaal minimum. Vooruitlopend op de invoering van de WWNV in 2013 is per 2012 in de WWB een wettelijke plicht tot tegenprestatie naar vermogen ingevoerd. Hoe deze in Tilburg zal worden ingevuld, zal binnenkort duidelijk worden.

De bezuinigingen op het participatiebudget betekenen dat Tilburg naar creatieve oplossingen moet zoeken. In het nieuwe beleid is een grote rol weggelegd voor de werkgevers. De gemeente blijft wel investeren in mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt, maar het is de vraag in hoeverre dit ook het zogenaamde 'granieten bestand' zal betreffen. Waar geen mogelijkheden zijn voor regulier werk, wordt gezocht naar kansen voor activiteiten in het kader van de AWBZ/Wmo en aansluiting met de wijk. Voor de impuls wijken wordt samen met woningcorporaties een extra tienjarig programma opgezet. Doelen hierbij zijn dat ieder huishouden een kostwinner heeft, inwoners boven de armoedegrens leven en jongeren het goed doen op school en een diploma halen.

De zware bezuinigingen op het participatiebudget in combinatie met de overheidsbezuinigingen op de sociale zekerheid, hebben grote consequenties voor de minima. Tilburg heeft aan het Nibud de opdracht gegeven om de gevolgen van de stapeling van bezuinigingen voor de minima te berekenen. Naar aanleiding van deze uitkomsten zal Tilburg bezien of er aanpassingen moeten komen in de regelingen voor de minima.

Uit het onderzoek blijkt dat de meeste huishoudens er volgend jaar flink in koopkracht op achteruitgaan. Met de invoering van de huishoudtoets op de bijstandsuitkering kan de koopkrachtdaling voor een paar met meerderjarige kinderen oplopen tot maar liefst 31%. Een eenoudergezin gaat er 4,5% op achteruit.² Hierbij is nog geen rekening gehouden met de inflatie die naar verwachting in 2012 rond de 2% zal uitkomen en voor een verdere koopkrachtdaling zorgt. De cijfers van het Nibud zijn geflatteerd en geven slechts aan wat mensen er minimaal op achteruitgaan. In werkelijkheid zullen de gevolgen veel hoger zijn. De berekeningen van het Nibud gaan er immers van uit dat burgers gebruik maken van alle inkomensondersteunende maatregelen, goed met geld om kunnen gaan en geen te hoge onvermijdbare uitgaven zullen hebben. In de praktijk blijkt een op de vijf minimahuishoudens in Tilburg van geen enkele inkomensregeling gebruik te maken.³

² Nibud (2011) *Minima-effectrapportage gemeenten Tilburg en Goirle, 2011* (concept)

³ *Armoedemonitor 2010*, Tilburg, pagina 45

Minima in Tilburg

In Tilburg moet 10,2% van alle huishoudens zien rond te komen van een minimuminkomen. In 2009 lag dit percentage op 9,9% (Armoedemonitor 2010).

Als we deze huishoudens verder gaan differentiëren, valt onder andere het volgende op:

Huishoudtype	33,5% van alle eenoudergezinnen heeft een minimuminkomen, van de alleenstaanden is dat 12,4%, van de paren met kinderen 5,6% en van de paren zonder kinderen 4,3%.
Leeftijd	Bij volwassenen behoort de leeftijdscategorie tussen de 40 en 64 jaar het vaakst tot de minima (45,1%). Van alle kinderen in Tilburg leeft 12,3% in een huishouden met een minimuminkomen. Voor kinderen van niet westerse allochtone afkomst is dit percentage zelfs 34,9%. Van de kinderen in huishoudens met een minimuminkomen, leeft 60,3% in een eenoudergezin.
Herkomst	Onder huishoudens van niet-westerse allochtone herkomst heeft 29,6% een minimuminkomen. Dit is een stijging van 0,8% vergeleken met 2009 (het stedelijke gemiddelde in Nederland is met 0,3% toegenomen).
Woonomgeving	De armoede is niet gelijk verdeeld over de stad. De meeste impuls wijken hebben een beduidend hoger percentage huishoudens met een minimuminkomen. Stokhasselt scoort het hoogst met 28,7%.
Geslacht	Volgens de armoedemonitor 2010 moet in Tilburg 8,8% van de mannen en 10,4 % van de vrouwen rondkomen van een minimuminkomen. Als we echter kijken naar individueel inkomen in plaats van naar huishoudensinkomen, is in Tilburg ruim driekwart van de minima vrouw.

Regelingen armoedebeleid gemeente Tilburg

Financiële ondersteuning

1. Regelingen in het kader van de Wet Werk en Bijstand
 - 1.1. Bijzondere bijstand
 - 1.2. Langdurigheidtoeslag
 - 1.3. Collectieve Ziektekostenverzekering
2. Besluit Bijstandsverzekering Zelfstandigen
3. Noodfonds
4. Ondersteuningsfonds
5. Kwijtschelding gemeentelijke belastingen
6. Computer voor kinderen
7. Meedoen regeling (€ 70,-, groot aanbod)
8. Jeugdsportfonds en Jeugd cultuurfonds
9. Stichting leergeld
10. Gratis peuters

<p>Maatschappelijke participatie en activering</p> <ol style="list-style-type: none">1. Netwerk sociale activering: SEW, MST, FENIKS, Imme, Contour, Traverse, Poubelle2. Signalering en doorverwijzing (o.a. Veiligheidshuis, Zorghuis)3. Via projecten als MOM@Work, groeibriljant (jongeren), Trom
<p>Individuele voorzieningen Wmo</p> <ol style="list-style-type: none">1. Hulp bij de huishouding2. Woonvoorzieningen, vervoer en rolstoelen
<p>Schuldhelpverlening en preventie</p> <ol style="list-style-type: none">1. Schuldhelpverlening2. Budgetbegeleiding en budgettraining3. Financiële ondersteuning en thuisadministratie
<p>Communicatie en bejegening</p> <ol style="list-style-type: none">1. Loket Z2. Voorlichtings- en informatiepakket3. 'Ken elkaar'-informatiemarkt4. Deskundigheidsbevordering ketenpartners
<p>Verborgene armoede, vroegsignalering</p> <ol style="list-style-type: none">1. Meldpunt armoede2. Vroegtijdige signalering armoede van kinderen (Centrum Jeugd en Gezin)
<p>Nazorg Mensen die uitstromen uit de bijstand krijgen nazorg van SZ</p>
<p>Voedselbank</p>
<p>Cliëntenparticipatie</p>

3 Waaron armoede van vrouwen zichtbaar moet worden

Zolang het armoedebeleid gebaseerd blijft op 'huishoudens' in plaats van op individuen, blijft armoede van vrouwen teveel verborgen met alle nadelige gevolgen van dien. Een gerichte genderaanpak levert niet alleen voordelen op voor de vrouwen zelf en hun kinderen, maar heeft ook grote economische voordelen voor de stad.

De cijfers: het gezin als schaamlap voor de armoede van vrouwen

Unicef schat dat, hoewel wereldwijd twee derde van de gedane arbeid door vrouwenhanden gebeurt, vrouwen slechts één tiende van het beschikbare inkomen krijgen en ze minder dan één percent van alle bezittingen in handen hebben.

Dat armoede vooral vrouwen raakt, is vaak niet terug te vinden in de officiële cijfers. Volgens de armoedemonitor 2010 maakt in Tilburg 10,4% van alle vrouwen deel uit van een huishouden met een minimuminkomen en 8,8% van alle mannen. Nadere interpretatie van de beschikbare gegevens leidt evenwel tot percentages rond de 62% voor vrouwen en 38% voor mannen (zie bijlage 2). Dit komt overeen met gegevens over de klanten van de voedselbank in Tilburg. Daarvan is 62,7% vrouw en 37,3% man.⁴

Volgens het armoedesignalement 2011 van het SCP is in huishoudens met een laag inkomen 52,9% vrouw en 47,2% man. Het SCP verklaart dit kleine verschil doordat de kans op armoede niet bepaald wordt door het geslacht, maar hoofdzakelijk door de huishoudenssituatie. En daar zit nu juist het probleem. Ten eerste worden bij de verdeling tussen mannen en vrouwen ook de kinderen meegerekend. Het aantal volwassen vrouwen en mannen dat onder de armoedegrens leeft, wordt hierdoor vertekend. Bovendien gaat men ervan uit dat binnen een gezin alle middelen volledig worden gedeeld. Maar is dat wel zo en wie beslist er waaraan het inkomen wordt uitgegeven? En wat gebeurt er als het gezin uit elkaar valt? In Nederland eindigt immers een op de drie huwelijken in een echtscheiding. Het zou dus veel beter zijn om armoede op individueel niveau te analyseren in plaats van op huishoudensniveau.

Om betere gegevens te krijgen over vrouwen en armoede is in België een methodiek ontwikkeld die armoede op individueel niveau analyseert: Belgian Gender and Income Analysis (BGIA).⁵ Hieruit blijkt dat in België 36% van de vrouwen en 11% van de mannen een individueel inkomen heeft dat lager is dan de inkomensarmoedegrens. Dit betekent dat van alle minima 76,6% vrouw is en 23,4% man. Uitgaande van huishoudens bedraagt het armoederisico voor vrouwen 16,2% en voor mannen 14,2%.

Het BGIA-rapport spreekt van het gezin als 'schaamlap voor de armoede van vrouwen'. Hoe kunnen we de armoede bestrijden als men ze wegmoffelt binnen het gezin?

⁴ Lieke Nefs, (2010) *Armoedebeleving Gemeente Tilburg Klantprofielen van de Stichting Tilburgse Voedselbank en Tilburgse re-integratietrajecten*, Universiteit van Tilburg

⁵ Danièle Meulders en Síle O'Dorchai (2010) *Gender en Inkomen Analyse en ontwikkeling van indicatoren BGIA*, Brussel

Emancipatie en economisch belang

“Elke geïnvesteerde euro in het vrouwelijke arbeidspotentieel levert het drievoudige op.” (Åsa Löfström)

Naast traditionele rolopvattingen, die maar moeilijk slijten, is ook het overheidsbeleid debet aan de achterstand van vrouwen op de arbeidsmarkt. De grote bijstandsafhankelijkheid van alleenstaande vrouwen is mede veroorzaakt door een belastingstelsel dat jarenlang gebaseerd werd op het kostwinnersprincipe. Dat maakte het tweeverdienerschap niet financieel aantrekkelijk, zodat vrouwen massaal thuisbleven. Tot 1965 werden vrouwen ontslagen zodra ze gingen trouwen. De eventuele pensioenopbouw werd op dat moment teruggegeven. Pas in het decennium daarna kregen deeltijdwerkers, voornamelijk vrouwen, het recht om pensioen op te bouwen. Vanaf 1981 kunnen vrouwen na een scheiding gedeeltelijk aanspraak maken op het pensioen van hun ex. Pas in de jaren 90 is het belastingstelsel aangepast, zodat werken ook voor getrouwde vrouwen voordelig werd.⁶

Deze geschiedenis is een belangrijke oorzaak van de slechte inkomenssituatie van veel oudere vrouwen. Het gerichte emancipatiebeleid van de rijksoverheid heeft met name voor de jongere generatie vrouwen tot positieve ontwikkelingen geleid. De afgelopen tien jaar is bij de jongere generatie vrouwen van 25 tot 35 jaar het aandeel moeders dat werkt, gestegen van 55% naar 71%. Het aantal vrouwen dat zich vanwege de komst van kinderen terugtrekt van de arbeidsmarkt, is gehalveerd van 30% in 2001 naar 15% in 2009.⁷

Een hogere arbeidsparticipatie is goed voor de economie en levert economische zelfstandigheid op. Åsa Löfström heeft berekend dat het bruto nationaal product van Nederland er met 40% op vooruit kan gaan als we gebruik maken van het volledige arbeidspotentieel van vrouwen. Elke geïnvesteerde euro in het vrouwelijke arbeidspotentieel levert het drievoudige op.⁸

Nu de beroepsbevolking afneemt, is een hogere arbeidsparticipatie van vrouwen, economisch gezien, extra belangrijk. Meer vrouwen aan het werk betekent dat de druk op de overheidsfinanciën en de sociale zekerheidsstelsels afneemt, het arbeidspotentieel wordt uitgebreid en de concurrentiekracht vergroot.

Om de genderkloof werkelijk te kunnen dichten, blijft voortzetting van een gericht emancipatiebeleid nodig. Met de economische crisis lijken de emancipatiedoelen landelijk helaas weer op de achtergrond te raken. De armoedeval voor vrouwen wordt weer groter. Verderop in dit rapport besteden we hier aandacht aan. Op lokaal niveau zien we gelukkig wel hernieuwde aandacht, zoals onder meer de nieuwe emancipatienota's in Amsterdam en Den Haag aantonen.

⁶ Marije van Dodeweerd (2005) *Dossier Armoede in Nederland*, Werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA, 's-Hertogenbosch, p. 59

⁷ OCW (2011) *Hoofdlijnen emancipatiebeleid: vrouwen- en homo-emancipatie 2015*, p. 7

⁸ Åsa Löfström (2009) *Gender equality, economic growth and employment*, Stockholm

4 Verschillen tussen mannen en vrouwen

Bij een emancipatietoets wordt gekeken welke verschillen tussen mannen en vrouwen er bestaan, die van belang zijn voor het beleidsterrein. Er wordt niet alleen gekeken naar sekseverschillen, maar ook naar invloeden van etniciteit, leeftijd, burgerlijke status en dergelijke. Voor armoedebeleid zijn vooral inkomen, onderwijs, arbeid en gezondheid van belang. Ook kan gekeken worden naar verschillen op het gebied van wonen, netwerken/sociale relaties, verwachtingen en opvattingen, deelname aan bestuur en besluitvorming en behoefte aan/gebruik van voorzieningen.

In dit hoofdstuk komen de verschillen aan bod tussen mannen en vrouwen inzake armoedebeleid. We presenteren bevindingen verkregen uit literatuuronderzoek en uit gesprekken met ervaringsdeskundigen en mensen die beroepsmatig bij armoede betrokken zijn. Daaruit blijkt dat armoede vrouwen harder treft, en ook waarom.

4.1 Vrouwen hebben bijna de helft minder inkomen dan mannen

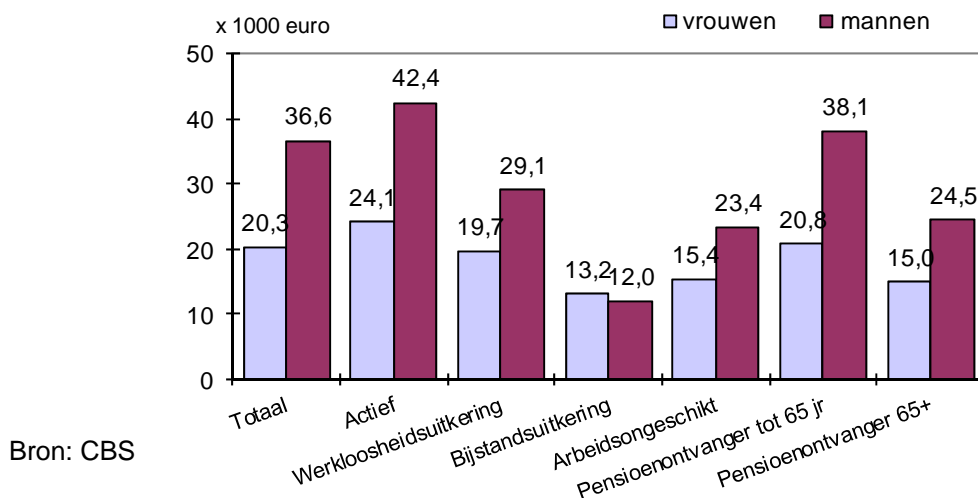
Inkomenskloof

De inkomenskloof tussen mannen en vrouwen is de afgelopen jaren niet kleiner geworden. In 2007 verdienden vrouwen 56% van wat mannen ontvingen. Dat is evenveel als in 2003. Mannen hadden in 2007 een gemiddeld inkomen van 37.000 euro, vrouwen van 20.000 euro.

Uit cijfers van het CBS komt naar voren dat 31% van de vrouwen tegenover 18% van de mannen een inkomen uit arbeid en/of onderneming heeft tot 10.000 euro op jaarbasis (mensen zónder inkomen uit arbeid en onderneming zijn hierbij niet meegerekend). Onder allochtonen valt vooral het hoge percentage vrouwen op van Turkse en Marokkaanse afkomst met een inkomen tot 10.000 euro (allebei 49%). Bij Surinaamse vrouwen valt 26% in deze categorie.⁹

⁹ E-Quality, 2009, *Factsheet Vrouwen en geld*

Figuur 1 . Gemiddeld inkomen naar sociaaleconomische categorie, 2007

Beloningsverschillen

De inkomensverschillen kunnen niet alleen verklaard worden door de lagere arbeidsparticipatie van vrouwen. Want ondanks wetgeving en andere maatregelen blijft het beloningsverschil, het verschil in gemiddeld uurloon tussen de mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking, hardnekkig. Uit cijfers van het CBS blijkt dat in 2010 Nederlandse vrouwen 81% van het brutoloon van mannen verdienen. Een gedeelte van dit verschil kan verklaard worden door verschil in bijvoorbeeld leeftijd, opleidingsniveau, dienstjaren, arbeidsduur en economische sector. Als met al deze achtergrondkenmerken rekening wordt gehouden, blijken vrouwen in het bedrijfsleven nog steeds 9,3% minder te verdienen voor gelijk werk en bij de overheid 7,7%¹⁰. Een lager loon betekent ook een lager pensioen en een lagere werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsuitkering.

Opvallend is dat de traditionele loonkloof tussen mannen en vrouwen al begint bij bijbaantjes van scholieren. Vooral bij de 'topinkomens' is het verschil groot: 17,6 procent van de jongens verdient meer dan 8 euro bruto per uur, tegen slechts 9,7 procent van de meisjes. Meisjes verdienen juist vaker heel weinig: 12 procent van de meisjes verdient 1 tot 3 euro bruto per uur, terwijl maar 4,5 procent van de jongens zo weinig per uur krijgt.¹¹

¹⁰ E-Quality 2011 *factsheet gelijke beloning*

¹¹ FNV, Persbericht Vakantiewerkcampagne 2009

4.2 Ruim de helft van alle Tilburgse vrouwen kan financieel niet op eigen benen staan

“Als ik van tevoren had geweten wat me te wachten stond, had ik het anders aangepakt. De sociale dienst neemt de plaats in van je ex. Je blijft je hand ophouden en jezelf verantwoorden. Vrijheid zit er niet in en het is een dagtaak om voorzieningen te krijgen. De regels en voorschriften zijn zo ingewikkeld, dat sommige mensen er niet eens meer aan beginnen.”¹²

In Tilburg zijn er bijna 39.000 vrouwen van vijftien tot 65 jaar die niet zelfstandig in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien. Minder dan de helft (46%) van de Tilburgse vrouwen is economisch zelfstandig en verdient daarmee meer dan het bijstandsniveau van een alleenstaande (momenteel € 919,70).¹³ Van de mannen is 70% economisch zelfstandig. Financieel afhankelijke vrouwen zijn kwetsbaar voor armoede, bijvoorbeeld na een scheiding of bij werkloosheid. Het kan hen ook gevangen houden in een slechte relatie. De financiële kwetsbaarheid van moeders heeft uiteraard ook grote gevolgen voor hun kinderen.

Wie zijn deze vrouwen?

Financieel kwetsbare vrouwen zijn in drie groepen in te delen¹⁴:

- Vrouwen zonder inkomen (26%)
Deze vrouwen zijn afhankelijk van het inkomen van anderen: hun partner, ouders of andere familieleden. Het merendeel van de vrouwen zonder inkomen is gehuwd. Qua leeftijd neemt het aantal vrouwen zonder eigen inkomen vooral na het dertigste jaar toe. Een minder bekende groep zijn jonge vrouwelijke 'nuggers': meisjes van rond de twintig jaar die geen opleiding volgen, niet werken maar ook geen uitkering hebben. In Nederland gaat het hier om zo'n zeventienduizend meisjes, relatief vaak van niet-westerse herkomst.
- Vrouwen met een uitkering (38%)
Deze vrouwen ontvangen een arbeidsongeschiktheidsuitkering, bijstandsuitkering of pensioen. Een arbeidsongeschiktheidsuitkering komt het meest voor onder vrouwen tussen 55 en 65 jaar. Vrouwen met een niet-westerse achtergrond zijn hier echter vaker op jongere leeftijd al van afhankelijk. Ongeveer 17 procent van de vrouwen moet rondkomen van een bijstandsuitkering. Dit zijn vooral alleenstaande vrouwen en moeders.
- Vrouwen met betaald werk (36%)
Van alle werkende vrouwen is 69 procent economisch zelfstandig. Bijna een derde van de vrouwen met een betaalde baan is dit dus niet. Dit komt omdat vrouwen vaak in (kleine) deeltijdbanen werken en het gemiddelde uurloon van vrouwen daarnaast lager ligt dan dat van mannen (circa 18 procent). Werkende vrouwen met een niet-westerse achtergrond hebben vaker een vol-

¹² Citaat uit *Dossier Armoede in Nederland*, Marije van Dodeweerd, 2005

¹³ S.de Hoog, C. van Egten, T. de Jong (2010) *Vrouwen en financiële zelfredzaamheid. Een onderzoek naar de kenmerken van financieel kwetsbare vrouwen*. E-Quality, Den Haag

¹⁴ Gebaseerd op de studie van E-Quality *Vrouwen en financiële zelfredzaamheid*

tijdsbaan. Alleenstaande moeders hebben vaker een grote deeltijdsbaan dan vrouwen met een partner.

Kwetsbaarheid voor levensgebeurtenissen

Bepaalde levensgebeurtenissen kunnen grote financiële gevolgen hebben voor vrouwen die afhankelijk zijn van het inkomen van een ander. Bijvoorbeeld:

- **Echtscheiding**
Bij een echtscheiding gaat een vrouw er gemiddeld 23 procent op achteruit (een man gaat er gemiddeld 7 procent op vooruit). Hierdoor komen vrouwen en moeders zonder werk vaak op bijstandsniveau terecht. Uit een onderzoek van het Nibud komt naar voren dat de helft van de huishoudens geen financiële afspraken heeft gemaakt voordat ze gaan samenwonen.¹⁵
- **Overlijden**
Bij het overlijden van een partner daalt het besteedbaar huishoudinkomen gemiddeld met 25 procent.
- **Werkloosheid of arbeidsongeschiktheid**
De hoogte en lengte van een werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkering is afhankelijk van het arbeidsverleden. Vrouwen werken meer dan mannen in deeltijd, hebben gemiddeld een lager uurloon en stoppen vaker (tijdelijk) met werken. Vrouwen die als zelfstandige werken lopen daarnaast eerder een groot financieel risico, omdat zij vanwege de hoge kosten doorgaans geen arbeidsongeschiktheidsverzekering afsluiten. De financiële gevolgen van arbeidsongeschiktheid kunnen in dat geval zeer groot zijn.
- **Pensionering**
De lagere arbeidsparticipatie en het gemiddeld lagere uurloon van vrouwen heeft ook financiële consequenties voor de pensioenopbouw. Op 40 tot 45-jarige leeftijd hebben vrouwen minder dan de helft van het pensioen van mannen opgebouwd. Bovendien zijn zij na hun 65e vaker aangewezen op enkel een AOW-uitkering. Het verhaal van Wies (zie kader) is een van de vele voorbeelden. Migrantenvrouwen (en mannen) die minder dan vijftig jaar in Nederland hebben gewoond, krijgen ook nog eens te maken met een AOW-gat.

Het verhaal van Wies

Wies (69) heeft vroeger diverse baantjes gehad. Ze werkte veelal via uitzendbureaus waardoor ze geen pensioen heeft kunnen opbouwen. Wies heeft nu een kale AOW. "Het beetje spaargeld dat ik had, is op. Ik heb steeds meer moeite om de eindjes aan elkaar te knopen. Mijn kinderen wonen buiten de stad, die zie ik alleen nog bij verjaardagen, want het openbaar vervoer is te duur geworden".

¹⁵ Nibud (2007). *Onderzoek geld en relatie*. Utrecht, pagina 35

Haar kinderen zijn allemaal getrouwd en hebben zelf kinderen waar ze het druk mee hebben. Wies was ooit lid van een bridgeclub, maar daar is ze mee gestopt, omdat ze zich niet meer bij de groep voelde passen.
"Als er uitstapjes georganiseerd werden, moest ik steeds een smoesje verzinnen waarom ik niet mee ging. Dat trok ik niet meer. Dan blijf ik liever thuis, dan weet ik zeker dat het me geen geld kost."

4.3 Armoedeval treft vooral vrouwen

"De overgangsfase van een uitkering naar werk kost veel geld. Je wilt je toch netjes kleden en je krijgt te maken met kinderopvang. Terwijl je juist denkt: 'ik heb nu werk, dus ik kan wel wat meer uitgeven'. Niet dus In de bijstand heb je tenminste nog tijd om de koopjes af te lopen!"

We spreken van een armoedeval¹⁶ als iemand door (meer) te gaan werken haar/zijn netto besteedbaar inkomen niet kan verbeteren. In sommige gevallen gaan mensen door werk te aanvaarden er financieel zelfs op achteruit. Het gebrek aan financiële prikkels betekent niet dat mensen niet (meer) gaan werken. Mensen gaan toch aan de slag vanwege het sociale belang of de hoop op verbeteringen op lange termijn, zoals salarisstijging, het vinden van een betere baan en pensioenopbouw. Uit een onderzoek van de Inspectie Werk en Inkomen blijkt de verwachte inkomensverbetering tegen te vallen. Mensen die na de bijstand aan het werk zijn gegaan, hebben in 42% van de gevallen hun inkomen niet zien verbeteren.¹⁷

Het kabinet Rutte wil een evenwichtige inkomensontwikkeling bereiken en tegelijkertijd financiële prikkels voor werkaanvaarding in stand houden en verbeteren. Door de bezuinigingen lukt het echter niet om beide doelstellingen gelijktijdig te verbeteren. Wat betekent dit voor de minima, en met name voor de vrouwen onder hen?

Het kabinet heeft ervoor gekozen om de koopkracht van mensen met uitkeringen er meer op achteruit te laten gaan dan de koopkracht van werkenden. Dit moet stimuleren om een baan aan te nemen. Je zou verwachten dat er voldoende financiële prikkels zijn om te gaan werken, als iemand daartoe al in staat is. Dit gaat echter voor veel minima niet op, de armoedeval voor de lagere inkomens wordt niet verbeterd.

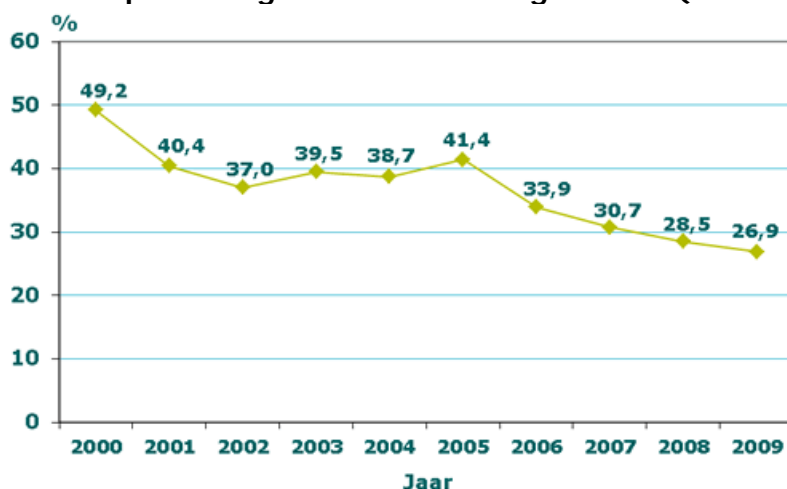
Uit berekeningen naar aanleiding van de rijksbegroting (zie bijlage 2) blijkt dat vooral vrouwen getroffen worden door de armoedeval die wordt veroorzaakt door een stapeling van bezuinigingen op de sociale zekerheid.

¹⁶ De armoedeval is opgebouwd uit de volgende componenten: de werkloosheidsval, de herintredersval en de deeltijdval. De werkloosheidsval geeft de inkomensvoortgang aan bij het aanvaarden van werk vanuit een bijstandsuitkering. De herintredersval is de inkomensvoortgang bij het aanvaarden van werk door de niet-werkende partner. De deeltijdval wordt gemeten als de inkomensvoortgang bij één dag extra werken door de minstverdienende partner.

¹⁷ IWI (2010), *Armoedebestrijding*

- De armoedeval**
 Alleenstaande ouders gaan er 5% in inkomen op achteruit gaan als ze vier dagen tegen minimumloon gaan werken en het recht op inkomensafhankelijke regelingen (gedeeltelijk) vervalt. Als ze werk aanvaarden op 120% van het minimumloon, waarvoor al een behoorlijke opleiding is vereist, gaan ze er 7% op vooruit. Dit levert hen slechts €15,- per maand meer op. In Tilburg is 94% van de alleenstaande ouders met een minimuminkomen vrouw. Op landelijk niveau zagen we de laatste jaren een daling van het aantal arme eenoudergezinnen met minderjarige kinderen. In 2000 had bijna de helft van de eenoudergezinnen een laag inkomen (onder de lage-inkomensgrens) en een kwart langdurig een laag inkomen. De daling werd veroorzaakt door de toegenomen arbeidsparticipatie van alleenstaande moeders en de inkomensverbetering die daarmee gepaard ging. Daarnaast zorgde de koopkrachtverbetering van eenoudergezinnen met een bijstandsuitkering voor een afname (Bos e.a., 2010). Naar aanleiding van bovenstaande berekeningen valt te verwachten dat de lijn de komende jaren weer een stijgende lijn zal vertonen. In Tilburg behoorde in 2009 32,7% van alle eenoudergezinnen tot de minima en in 2010 33,5%.

Trend in het percentage arme eenoudergezinnen (2000-2009)

Bron: www.nji.nl

Volgens minister Kamp van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is de armoedeval van alleenstaande ouders een weeffout in het huidige stelsel. Hij heeft begin februari 2012 (fiscale) maatregelen voorgesteld waardoor alleenstaande ouders die gaan werken, er ook werkelijk op vooruitgaan¹⁸. Het voorstel moet ingaan vanaf 2014.

- De herintredersval**
 Om gehuwde vrouwen te stimuleren meer te gaan werken is de zogenaamde aanrechtsubsidie afgeschaft: de overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting voor alleenverdieners wordt geleidelijk afgebouwd. Vanuit eman-

¹⁸ Persbericht 8-2-2012 *Kamp lost armoedeval voor alleenstaande ouders op*, www.Rijksoverheid.nl

cipatieoogpunt gezien is dit een goede maatregel. De geleidelijke afschaffing van de aanrechtsubsidie heeft echter minder effect als getrouwde vrouwen gaan werken naarmate de lonen lager zijn. Een vrouw met een partner met minimumloon die 2,5 dag gaat werken tegen minimumloon ging daar in 2010 13% op vooruit en in 2011 nog maar 11%.

- De deeltijdval
De deeltijdval is vergeleken met 2010 ook licht toegenomen door de bezuinigingsmaatregelen. Een gehuwde vrouw gaat er per maand minder op vooruit als ze meer gaat werken. Een vrouw die evenals haar partner minimumloon ontvangt, verdient bijvoorbeeld per maand maar 115 euro meer als ze van twee naar drie dagen werk gaat. Vrouwen uit de lagere inkomensgroepen komen er dus maar bekaaid van af als ze meer gaan werken. Alleenstaande moeders gaan er zelfs op achteruit als er geen aanvullende maatregelen genomen worden.

Het verhaal van Felicia

Felicia is een alleenstaande moeder met vier kinderen. Een aantal jaren geleden heeft zij het sociaal activeringstraject bij Feniks doorlopen. Van daaruit is ze doorgestroomd naar Wonen Zorg en Service in de Wijk (WZSW), omdat zij graag iets wilde betekenen voor ouderen. Inmiddels werkt zij als helpende in de ouderenzorg. Haar dienstverband is van 32 naar 36 uur gegaan, zo graag wilde ze uit de Bijstand. En het werk bevalt haar erg goed, zij heeft leuke collega's. Maar privé is er min of meer sprake van een sociaal isolement. Hoewel ze zegt voor de kinderen thuis te willen zijn, heeft ze gewoonweg geen geld voor eigen sociale activiteiten. De laatste tijd mijdt ze om die reden zelfs familieverjaardagen.

Haar twee jongste kinderen (13 en 16 jaar) volgen vmbo en havo. De twee oudsten (19 en 21 jaar), wonen ook nog bij haar in. Maikel volgt een mbo- en Patricia een hbo-studie. Beide ontvangen een basis studiebeurs om hun studie van te bekostigen. Daarnaast moeten zij hun zorgpremie maandelijks zelf betalen. Om die reden hebben beiden een bijbaan, ook omdat hun vader geen alimentatie of studiebijdrage betaalt.

Onlangs bezocht Felicia bij Feniks een themabijeenkomst over 'Vrouw en geld'. Zij vertelde daar dat zij van de belastingdienst een naheffing heeft ontvangen over teveel uitgekeerde zorg- en huurtoeslag een jaar eerder. Bij navraag bleek dat de inkomsten van de bijbaantjes van haar kinderen worden opgeteld bij haar eigen minimuminkomen voor het vaststellen van de hoogte van de huur- en zorgtoeslag. Dat was haar tot dusverre niet bekend. Nu heeft ze een naheffing van € 1.400,- op de huurtoeslag en eentje van € 300,- op teveel uitgekeerde zorgtoeslag.

Terugvordering op haar (twee oudste) kinderen is erg lastig. Zij hebben beiden een schuld bij hun zorgverzekeraar, die eerst afgelost moet worden. Hun bijbaantjes zijn telkens van korte duur, waardoor er gaten zijn ontstaan in de betaling van de ziektekostenpremie. Een bijdrage vragen in het levensonderhoud durft Felicia dan ook niet, uit angst dat haar kinderen nog verder in de problemen zullen raken.

Hun aanvullende verzekering is vanwege de opgebouwde schuld immers al geschrapt. Felicia is om die reden bezorgd. De gebitsklachten van Maikel zullen niet behandeld kunnen worden. En ook de jongste kinderen kosten veel geld. De jongste wil op voetbal blijven en dochterlief wil naast de toneelclub naar krachttraining. De contributies en kledingattributen geven Felicia veel geldzorgen. Zij heeft maar een klein salaris wat net boven de 120% van de bijstandsnorm uitkomt. Daardoor kan ze geen gebruik meer maken van de Meedoen-regeling en komt ze ook niet in aanmerking voor Stichting Leergeld.

Lidmaatschap van de bibliotheek heeft ze om die reden al eerder afgezegd. Zij durft niets te bespreken of te vragen op het werk, omdat er alleen nog maar wordt gewerkt met flexcontracten. Op de werkvloer wordt ook gefluisterd dat nieuwe collega's het werk gaan overnemen, collega's die moeten werken met behoud van uitkering. Want ook in de zorg moet worden bezuinigd.

Deze de maand heeft haar wasmachine het begeven. Felicia: "Het lijkt wel of ik nog beter af was in de bijstand. Toen kon ik nog Bijzondere Bijstand aanvragen of geld lenen voor een andere wasmachine. Nu kan ook dat niet meer. Het lijkt wel alsof mijn werk alleen maar geld kost in plaats van dat het mij iets oplevert. Ik moet ook nog veel reiskosten betalen om op mijn werk te kunnen komen. In de bijstand had ik geen leven en nu nog niet."

4.4 Meisjes doen het beter op school, maar stromen slechter door naar de arbeidsmarkt

Onderwijs

Vrouwen hebben een grote inhaalslag gemaakt op het gebied van onderwijs. De laatste jaren behalen meisjes een hoger onderwijsniveau dan jongens. Van de jonge vrouwen van 25-34 jaar heeft 41% een hbo- of universitaire opleiding afgerond, tegen 35% van de mannen. Het is niet zo dat de onderwijsloopbaan van mannen nu slechter verloopt dan vroeger, maar vrouwen zijn het zoveel beter gaan doen. De schoolloopbaan van kinderen met een niet-westerse achtergrond verloopt over het algemeen minder gunstig dan die van autochtone kinderen, maar ook daar doen de meisjes het beter dan de jongens.¹⁹

¹⁹ Merens, A., Marion van den Brakel, Marijke Hartgers, Brigitte Hermans (2011) *Emancipatiemonitor 2010*, Sociaal en Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag, pagina 68

Onderwijsniveau 2009 en 2001 (in procenten)

	2009						2001	
	Totaal	Vrouwen		Mannen			Vrouwen	Mannen
		25-35 jr	55-65 jr	Totaal	25-35 jr	55-65 jr	totaal	totaal
Basisonderwijs, vmbo	29	16	47	26	20	31	38	30
havo, vwo, mbo	41	42	32	41	43	38	41	37
hbo, wo	30	41	21	33	35	31	21	33

Bron: Emancipatiemonitor 2010

Jongens komen vaker in het speciaal onderwijs terecht, stromen na de basisschool minder vaak door naar havo of vwo en blijven vaker zitten of zakken af naar een lager onderwijsniveau. Ze doen langer over hun studie en stromen vaker voortijdig uit zonder diploma (SCP/CBS 2011, p. 62).

Een groep die speciale aandacht vraagt, zijn tienermoeders. Voor hen blijkt opvoeden moeilijker te combineren te zijn met een opleiding dan voor tienervaders.²⁰ Met name allochtone tienermoeders stoppen hierdoor eerder met school, terwijl allochtone tienerjongens praktisch nooit eerder stoppen met school wegens zorgtaken (ROA, 2009). De kans van jonge moeders om een goede startkwalificatie te behalen, neemt af. Het volgen van een opleiding vraagt veel aanwezigheid, tijd en energie en is moeilijk te combineren met het opvoeden van een kind. Vooral piekbelastingen in tentamenperioden, grote(re) opdrachten en ziekte van het kind lijken moeilijk op te vangen. Tiernermoeders hebben meer dan gemiddeld een slechte startkwalificatie. Daardoor is het moeilijker om werk te vinden.

Arbeidsmarkt

De onderwijsloopbaan van vrouwen verloopt dus duidelijk gunstiger dan die van mannen, maar eenmaal op de arbeidsmarkt lijken de rollen omgedraaid. Volgens de emancipatiemonitor 2010 zijn mannelijke schoolverlaters zonder diploma of met een mbo-diploma iets vaker aan werk gekomen dan hun vrouwelijke medestudenten. Met een diploma hoger onderwijs op zak, bleken de vrouwen iets succesvoller. Bij de kersverse werknemers zien we de eerste inkomensverschillen tussen vrouwen en mannen. Bij een voltijddienstverband is het salaris van de mannen bij gelijk opleidingsniveau gemiddeld wat hoger dan van de vrouwen (SCP/CBS 2011, p69). Veel meisjes uit etnische minderheden doen het goed op school, maar er is een aanzienlijke groep die na hun opleiding niet actief wordt op de arbeidsmarkt.²¹

²⁰ - ROA / Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (2009). *Zonder diploma. Aanleiding, kansen en toekomstintenties*. Maastricht

²¹ Dit blijkt uit de volgende onderzoeken van E-Quality en Research voor Beleid: Egten, C. van, Hoog, S. de, (2010). *Misschien had ik wel hoger gekund. Schoolloopbanen van meisjes uit etnische minderheidsgroepen*. Equality, kenniscentrum voor emancipatie, gezin en diversiteit
Bouma, S., L. Coenen, A. Kerckhaert (2011), *Arbeidsmarktpositie van niet-westerse allochtonen*, Research voor Beleid, Zoetermeer

Hoger opgeleiden participeren vaker op de arbeidsmarkt dan lager opgeleiden. Dit geldt voor vrouwen in nog sterkere mate dan voor mannen. Van de vrouwen met minimaal een hbo-opleiding had 80% in 2009 een betaalde baan van ten minste twaalf uur in de week, tegenover slechts een kwart van de vrouwen met alleen basisonderwijs. Bij de mannen was dit respectievelijk 86% en 51%.

Netto arbeidsparticipatie naar onderwijsniveau, personen van 15-64 jaar, 2006-2009 (in procenten)

	Vrouwen		Mannen	
	2006	2009	2006	2009
totaal	55	60	74	76
basisonderwijs	23	26	48	51
vmbo	37	40	65	65
havo,vwo	50	54	61	63
mbo	65	69	83	84
hbo, wo bach.	76	79	85	86
Wo master	78	82	86	88

Bron: Emancipatiemonitor 2010

Met het opleidingsniveau neemt ook de arbeidsduur toe. Hoogopgeleide vrouwen werken gemiddeld 30 uur per week, laagopgeleide vrouwen gemiddeld 23 uur.

Binnen de groep laagopgeleide vrouwen staan in het bijzonder Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse vrouwen bekend om hun lage arbeidsparticipatie (rond de 30% in 2007). Wellicht minder bekend is dat van de werkende laagopgeleide vrouwen de autochtone Nederlandse vrouwen gemiddeld minder uren per week werken dan de niet-westerse migrantenvrouwen. Laagopgeleide autochtone vrouwen werken de minste uren betaald, gemiddeld 22 uur per week. Nog geen 20% van hen werkt voltijds. Werkende laagopgeleide Marokkaans-Nederlandse en Turks-Nederlandse vrouwen werken gemiddeld iets meer dan 24 uur per week. Laagopgeleide vrouwen van Antilliaanse en Surinaamse herkomst werken de meeste uren, gemiddeld iets meer dan 28 uur per week. Van hen werkt rond de 40% voltijds, wat twee keer zoveel is als het aandeel voltijds werkende autochtone laagopgeleide vrouwen (Cloïn, 2010, p. 143).

Jongeren

De Wet Investeren in Jongeren (WIJ) werd in het leven geroepen om jongeren onder de 27 jaar die niet in hun levensonderhoud kunnen voorzien, te bemiddelen naar werk, opleiding of een combinatie daarvan. Deze wet verplichtte gemeenten om jongeren van 18 tot 27 jaar die zich melden voor een uitkering, een aanbod te doen. Dit kan bestaan uit een baan, een vorm van scholing of een combinatie van beide, afgestemd op de situatie van de jongeren. Als zij werk accepteren, krijgen ze een salaris van de werkgever. Bij acceptatie van het leeraanbod, krijgen ze een inkomen dat gelijk is aan een bijstandsuitkering. Accepteren zij het aanbod niet, dan krijgen zij ook geen uitkering van de gemeente. De Wet WIJ is per 1 januari 2012 opgenomen in de WWB en zal per 1 januari 2013 opgaan in de Wet Werken naar Vermogen. Het is moeilijker geworden om een uitkering te krijgen.

Jongeren moeten kunnen aantonen dat ze zelf actief naar een baan of opleiding gezocht hebben.

Tijdens de themabijeenkomst over armoede onder vrouwen, 'Budgetteringsheldinnen' op 30 maart 2011, bleek ook de toepassing van de Wet WIJ die tot 2012 van kracht was, tot problemen te leiden. Voor landelijk erkende opleidingen moet studiefinanciering aangevraagd worden en dit blijkt een drempel voor veel vrouwen, zoals blijkt uit het verhaal van Sonja. Omdat ze niet weten of ze een baan zullen krijgen en de studielening terug kunnen betalen, prefereren ze inkomenszekerheid via de Bijstand. Het verhaal van Rochelle toont aan dat niet altijd gevolg wordt gegeven aan het gemeentelijk beleid om het behalen van een startkwalificatie voorrang te verlenen boven inkomen. Het ligt in de lijn der verwachting dat dit binnen de huidige regelgeving ook het geval zal zijn. Het is voor deze groep van belang dat hierop snelle signalering (ook in aantallen) plaats vindt, zodat bijvoorbeeld via de VNG deze signalen bij de landelijke overheid bekend worden, zodat met de invoering van de Wwnv per 2013 bijstelling plaatsvindt.

Het verhaal van Sonja

Sonja is een jonge vrouw van 22 jaar en woont bij oma in. Voordat ze bij Feniks kwam, zat ze in het traject van WZSW (Wonen Zorg Service in de Wijk). Het traject werd beëindigd vanwege haar onverwerkte psychische problemen.

Sonja's casemanager verwees haar door naar Feniks om haar tijd en ruimte te geven om uit te zoeken wat ze precies wilde, te leren beter voor zichzelf op te komen en een positiever zelfbeeld te ontwikkelen. Tijdens dat traject werd duidelijk dat het haar grootste wens is een kappersopleiding te volgen. In juni 2010 kwam er een aanbod van Alexander Calder (re-integratie bureau) voor een leer/werktraject tot kapper. Sonja is enthousiast en meldt zich meteen aan. De opleiding zou in september starten, maar op 1 oktober had Sonja nog niets vernomen. Bij navraag blijkt dat het traject niet meer doorgaat. Sonja is erg teleurgesteld en wil de kappersopleiding alsnog doen. Vanuit het ROC wordt de opleiding ook aangeboden. Sonja wil zich hiervoor aanmelden. In augustus 2011 zal de opleiding starten, maar zij krijgt hiervoor geen toestemming van Sociale Zaken. Voor deze opleiding moet namelijk een studiefinanciering aangevraagd worden en dan wordt de WIJ beëindigd.

Het verhaal van Rochelle

Rochelle is een alleenstaande moeder van 23 jaar. Rochelle heeft haar casemanager gezegd dat zij het eerste jaar haar dochter zoveel mogelijk zelf wil verzorgen. Met Sociale Zaken is besproken om een jaartraject bij Feniks te doen om begeleid te worden bij het maken van een stappenplan om studie/werk te combineren met het opvoeden en verzorgen van haar kind. Rochelle is ooit begonnen aan een opleiding toerisme op mbo-niveau. Dit heeft ze anderhalf jaar gedaan. Vanwege haar zwangerschap heeft ze dit niet afgemaakt. Rochelle geeft bij Sociale Zaken aan dat ze de opleiding alsnog af wil maken. In september 2011 start een mbo-opleiding toerisme/recreatie bij de Rooie Pannen. Van Sociale Zaken krijgt ze echter geen toestemming.

4.5 Inkomen en gezondheid zijn met elkaar verbonden

Hoe lager iemand op de sociale ladder staat, hoe slechter hij scoort op de gezondheidsindex. Met geld kun je een gezonde levensstijl betalen en goede gezondheidszorg kopen.

Chronisch zieken en mensen met een (arbeids)beperking zijn langdurig en vaak ook blijvend afhankelijk van een uitkering. Daarnaast hebben ze hogere kosten voor hun levensonderhoud. Uit een onderzoek van Nibud, in opdracht van de CG-Raad, blijkt dat chronisch zieken en mensen met een handicap met lage inkomens er veel meer in koopkracht op achteruit gaan dan de rest van Nederland. In 2011 hadden ze tussen de 180 en 1.244 euro minder te besteden dan mensen met vergelijkbare inkomens.²²

Door de aangekondigde bezuinigingsmaatregelen zullen zorgvragers en hun mantelzorgers nog meer in inkomen achteruitgaan: hogere eigen premies, minder verstrekkingen uit het basispakket, een hoger eigen risico, hogere en meer eigen bijdragen, minder respijtzorg. Daarnaast worden vergoedingen minder: verlaging van de zorgtoeslag, huurtoeslag, WTCG en bijstandsgrens. Het vervangen van de partnertoets door de huishoudinkomenstoets kan een sterke inkomensdaling tot gevolg hebben voor ouders en kinderen die elkaar mantelzorg verlenen. Kinderen gaan hierdoor misschien sneller het ouderlijk huis verlaten.

Vrouwen ervaren over het algemeen meer gezondheidsproblemen dan mannen. Een onderzoek²³ van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) toont aan dat er duidelijke verschillen zijn in gezondheid tussen vrouwen en mannen uit verschillende herkomstgroepen.

Vrijwel alle langdurige aandoeningen worden vaker gemeld door etnische minderheden dan door autochtone Nederlanders. Binnen alle groepen ook vaker door vrouwen dan door mannen.²⁴

De arbeidsmarkt is de laatste jaren veeleisender en harder geworden. Dit maakt dat mensen met weinig opleiding, een ingewikkelde sociale situatie, weinig mentale capaciteit of lichamelijke dan wel psychische aandoeningen, zichzelf minder goed staande kunnen houden dan vroeger. Wanneer ze dan ook nog ziek worden, blijft er vaak weinig anders over dan arbeidsongeschiktheid. Er zijn simpelweg geen functies meer waar ze met hun verminderde capaciteit inpasbaar zijn. Omdat met name de eerste generatie vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond vaak in deze groep valt, lopen zij wat dit betreft veel risico²⁵.

²² Sociale Alliantie (2011), *Crises ombuigen in kansen*

²³ *Moeilijk werken Gezondheid en de arbeidsdeelname van migrantenvrouwen*

Myra Keizer, Saskia Keuzenkamp Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, februari 2011

²⁴ Vooral hoofdpijn en migraine, rugpijn, nek- en schouderklachten, depressie en angststoornissen komen veel voor. Uit gegevens van de huisartsen blijkt dat 62% van alle gemelde klachten en aandoeningen afkomstig is van vrouwen. Op de vraag hoe goed over het algemeen de gezondheid wordt ervaren, beoordeelt de meerderheid van de vrouwen en mannen die als (zeer) goed, maar er zijn wel duidelijke verschillen. Autochtone mannen vinden zichzelf het vaakst (heel) gezond (88%), gevolgd door Antilliaans-Nederlandse mannen (84%) en autochtone vrouwen (82%). De groep die de eigen gezondheid het minst als (zeer) goed beoordeelt, is die van Turks-Nederlandse vrouwen (58%); 12% van hen kwalificeert de gezondheid zelfs als (zeer) slecht. Met name bij Turks-Nederlandse vrouwen spelen gezondheidsproblemen een grote rol ter verklaring van hun geringe arbeidsdeelname. Datzelfde geldt in iets mindere mate voor Marokkaans-Nederlandse vrouwen.

²⁵ *Moeilijk werken Gezondheid en de arbeidsdeelname van migrantenvrouwen*

Myra Keizer, Saskia Keuzenkamp Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, februari 2011

Met de toename van het aantal vrouwen op de arbeidsmarkt is ook het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen voor vrouwen toegenomen en gestegen tot bijna de helft van het totale aantal, ook al werken er nog steeds minder vrouwen dan mannen.

Het aantal verstrekte uitkeringen aan mannen en vrouwen in het kader van alleen de WIA, is al fifty fifty. Bij de WGA (gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid) is het aantal nieuwe gevallen bij vrouwen groter dan bij mannen, terwijl het aantal beëindigde uitkeringen nagenoeg gelijk is.²⁶

Mantelzorg

Door de stijgende zorgkosten wordt er steeds meer een beroep op mantelzorgers gedaan. Een belangrijk kenmerk van mantelzorg is dat het je overkomt en dat het daarom maar ten dele vrijwillig is. Door de slechtere gezondheid van mensen met een minimuminkomen, zijn in deze groep ook relatief veel mantelzorgers.

Mantelzorg kost tijd en geld. Extra uitgaven kunnen zwaar drukken op het toch al beperkte budget van een 'arme' mantelzorger. Volgens Mezzo maakt 25% van de mantelzorgers meer dan 200 euro aan extra kosten per maand door hun zorgtaak. De organisatie berekende dat deze kosten door de voorgenomen bezuinigingen op bijvoorbeeld het persoonsgebonden budget, met 10% stijgen. En dat terwijl deze mantelzorgers de samenleving heel veel kosten besparen. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) schat de economische waarde van mantelzorg tussen de vier en zeven miljard euro.

Door de bezuinigingsmaatregelen zullen mantelzorgers nog meer zorg moeten verlenen. Zo verdwijnt het PGB grotendeels, is er een strengere toegang voor AWBZ-voorzieningen en vervalt het recht op begeleiding (de Wmo moet hierin gaan voorzien). De tijd die aan mantelzorg besteed wordt, gaat ten koste van participatie op andere terreinen, zoals betaalde arbeid, vrijwilligerswerk, sociale contacten en vrije tijd. Van alle mantelzorgers die langer dan drie maanden zorgen of meer dan 8 uur per week hulp geven, gaat 19% korter werken, stopt met werken of houdt (meer) werk af. Een deel van hen heeft geen betaald werk, maar is er ook niet (meer) naar op zoek vanwege mantelzorg.²⁷

Wanneer de draaglast voor een mantelzorger te hoog wordt, kan dit in het uiterste geval leiden tot ziekte bij de mantelzorger zelf, waardoor deze van zorggever tot zorgvrager wordt. Het aantal overbelaste mantelzorgers is de afgelopen jaren al gestegen van 300.000 in 2001 tot 450.000 in 2008 (SCP).

Vrouwen verlenen meer mantelzorg dan mannen en binnen de mantelzorg bestaat een sekse-specifieke taakverdeling. Vrouwen hebben het grootste aandeel in huishoudelijke en persoonlijke zorg, begeleiding en toezicht. Dit zijn taken die weinig uitstel dulden en daarom moeilijker met arbeid te combineren zijn. Mannen verrichten vooral taken die gemakkelijker met arbeid te combineren zijn, zoals administratie en klussen. Deze taakverdeling heeft gevolg voor de ervaren belasting, met name bij langdurige en intensieve zorg. Onder de overbelaste mantelzorgers zijn vrouwen oververtegenwoordigd.

In de leeftijdsfase dat er sprake is van carrièreopbouw (35-44 jaar), dikwijls in combinatie met zorg voor kinderen, is het aandeel van mannen in mantelzorg 35% tegenover dat van vrouwen 65%. Vrouwen hebben ook een groter aandeel in huis-

²⁶ CBS (2009) *Aandeel vrouwen in de arbeidsongeschiktheid groeit*

²⁷ Zet, Feniks (2009), *Mantelzorg in balans, emancipatie effecten van het mantelzorgbeleid in de gemeente Tilburg*

houdelijke arbeid en zorg voor gezonde kinderen dan mannen, zodat zij in deze levensfase relatief veel zorgverplichtingen hebben. In de leeftijdsgroep van 44-55 jaar vormen vrouwen 64% van de mantelzorgers. Na het 65ste jaar wordt die verdeling meer gelijk en op nog hogere leeftijd is het aandeel zorgende mannen groter dan dat van vrouwen (CBS, 2005).

Kortom, mantelzorg kost tijd en geld en daarbij vermindert (intensieve) mantelzorg mogelijkheden voor betaalde arbeid. De loonderving en pensioenvermindering die hiermee gepaard gaat, plus de extra kosten die mantelzorg met zich meebrengt kunnen negatieve effecten hebben op de economische zelfstandigheid. Aangezien veel meer vrouwen dan mannen mantelzorg verrichten en zij een slechtere economische arbeidsmarktpositie hebben, is de kans op negatieve effecten bij vrouwen groter.

Vrouwen met een laag opleidingsniveau ontbreekt het vaak aan de vereiste kennis van de bureaucratie van de zorg en de assertiviteit die nodig is om rechten te laten erkennen en verzilveren. Tot deze groep behoren veel allochtone vrouwen en alleenstaande moeders. Op eigen kracht zal hen dat vaak niet lukken en daarom is ondersteuning hierbij aanbevolen.

Het verhaal van Maria

Maria (55) zorgt, naast haar eigen huishouden, voor haar demente moeder. Ze gaat elke dag op bezoek, doet het huishouden, de boodschappen en de lichamelijke verzorging. Daarnaast zorgt ze voor haar dochter, een alleenstaande moeder met vier kinderen onder de 12 jaar. Daar biedt ze opvoedondersteuning en kleine financiële bijdragen, omdat haar dochter onder bewindvoering staat. Haar eigen werk in de wasserette heeft ze niet kunnen volhouden. Ze is al maanden overspannen thuis, omdat ze jarenlang over haar grenzen en energie heen heeft gewerkt.

Het verhaal van Joke

Omdat Joke nog thuis woonde, werd van haar verwacht dat ze voor haar zieke moeder zou zorgen. "Daarbij moest ik gaan werken om financieel voor mezelf te zorgen. De eerste jaren van mijn moeders ziekte heb ik 30 uur per week gewerkt als voedingsassistente in een ziekenhuis. Toen mijn vader begon te dementeren, werd de overbelasting zo groot, dat ik genoodzaakt werd om minder te gaan werken met alle financiële gevolgen van dien. Dit heeft acht jaar geduurd; jaren van geen vakantie of eventjes op adem komen. Toen was het zover dat ik ontslagen werd, omdat ik niet goed meer functioneerde en ikzelf ook vele lichamelijke klachten kreeg. Ik kwam in de WW. Moeder kreeg blaaskanker en vader kwam in een verpleegtehuis terecht.

Moeder is vorig jaar overleden. Ik ben financieel veel misgelopen en mijn sociale leven heeft er erg onder geleden. Ik heb nu een baantje in een zorgcentrum van 12-16 uur, waar ik met veel plezier werk. Het UWV verlangt nu van me dat ik 30 uur ga werken, maar mijn lichaam is zo gesloopt, dat ik het niet aankan. Ik wil heel graag eindelijk leven, zoals ieder ander, want als je 50 jaar bent, begin je er erg laat mee."

4.6 Teveel vrouwen hebben schulden

In vergelijking met mannen hebben vrouwen over het algemeen minder financiële kennis en vaardigheden. Volgens een onderzoek van E-Quality blijken vrouwen minder gemotiveerd om hun financiën goed te regelen. Dat geldt in nog hogere mate voor niet-economisch zelfstandige vrouwen. Het lukt vaak wel om de huishoudelijke uitgaven bij te houden, maar van financiële producten, zoals kredieten, belastingen, pensioenen, verzekeringen en spaarregelingen, weten zij weinig af.

Uit gesprekken met hulpverleners blijkt dat vrouwen vaak lang wachten voordat ze een beroep doen op schuldhulpverlening. Ze proberen het eerst zelf op te lossen en pas als de situatie volledig uit de hand dreigt te lopen, kloppen ze aan. Er zijn ook signalen dat moeders geen hulp durven te vragen, omdat ze dat zien als een bewijs van onvermogen en bang zijn dat de kinderen daarom uit huis geplaatst zullen worden.

Veel vrouwen kampen bovendien met schulden die zijn veroorzaakt door hun mannen of zonen. Uit een onderzoek naar alleenstaande moeders in de schuldhulpverlening komt naar voren dat de vrouwen in meer dan de helft van de gevallen alleen opdraaien voor de schuld.²⁸ Wanneer vrouwen in gemeenschap van goederen zijn getrouwd, zijn beide partners verantwoordelijk voor de schulden. De schuldeisers kijken niet naar wie de schuld heeft gemaakt, maar bij wie ze het makkelijkste loonbeslag kunnen leggen. Als preventiemiddel zou het helpen dat men niet meer in gemeenschap van goederen trouwt. Hierdoor is degene die de schulden maakt, verantwoordelijk voor het terugbetalen en niet de andere partner.

Uit een onderzoek naar meiden en moeders in de maatschappelijke opvang blijkt dat financiële schulden veel voorkomen in deze groep. De schulden van jonge moeders zijn gemiddeld hoger dan de schulden van meisjes zonder kinderen.²⁹

Het verhaal van Jamila

Jamila heeft totaal € 7.000,- schuld bij diverse postorderbedrijven. Ze lost maandelijks € 200,- af, maar de schulden gaan niet omlaag. "Ik ben bij Wehkamp gaan bestellen nadat mijn aanvraag Bijzondere Bijstand voor een matras werd afgewezen. Toen daarna mijn koelkast én mijn wasmachine kapot gingen, durfde ik geen Bijzondere Bijstand meer aan te vragen, omdat ik ervan uitging dat ik die toch niet zou krijgen. Kopen op afbetaling leek op dat moment de beste oplossing". achteraf heeft Jamila spijt, maar ze zag op dat moment geen andere oplossing. Het lukt Jamila niet zelfstandig om uit de schulden te komen, ze betaalt meer rente dan aflossing. Haar begeleidster van het sociaal activeringstraject dat Jamila bij Feniks volgt, stimuleert en motiveert Jamila om hulp te zoeken bij Bureau Schuldhulpverlening. Aanvankelijk wil Jamila niet, maar als de begeleidster aanbiedt om met haar mee te gaan, wordt een eerste stap gezet.

²⁸ KWIZ (2009), *Het kind van de rekening. Een onderzoek naar alleenstaande moeders in de schuldhulpverlening*, Groningen

²⁹ Altena, A., Jonker, I. en Wolf, J. (2009). *Onderzoek naar meiden en moeders in de residentiële opvang*

Vanuit Bureau Schuldhulpverlening wordt schuldsanering aangevraagd, waardoor het Jamila alsnog lukt om binnen drie jaar schuldenvrij te geraken. Jamila wordt aangemeld voor Project Thuisadministratie van Humanitas en gaat de budgetteringscursus volgen, waardoor ze beter zicht krijgt op in- en uitgaven en uit de schulden blijft.

4.7 Huiselijk geweld en armoede

Volgens onderzoek en studies lopen vrouwen die het slachtoffer zijn geworden van geweld, meer kans om arm te worden. Dat komt doordat dit geweld gevolgen heeft voor hun gezondheid en ertoe kan leiden dat zij hun baan kwijtraken. Als ze besluiten hun gewelddadige partner te verlaten, heeft deze scheiding meestal ook negatieve financiële consequenties. Partnergeweld, zeker als dit langdurig plaatsvindt, vergroot het risico op armoede en sociale uitsluiting van zowel vrouwen als hun kinderen.

Van de volwassen vrouwen wordt 20 à 25% het slachtoffer van fysiek geweld en meer dan 10% van seksueel geweld. Zij hebben niet alleen last van acute verwondingen, opgelopen door het geweld, maar ook chronische gezondheidsproblemen, waardoor werken moeilijk wordt. Er is sprake van langdurige psychische klachten (een negatief zelfbeeld, angsten, depressie), functioneringsproblemen (concentratiestoornissen) en psychosomatische klachten (hoofdpijn, maagpijn). Sommigen vluchten in verslavend gedrag. Het komt ook voor dat hun (jaloerse) partner hun verbiedt om te blijven werken of een baan te zoeken.

Een onderzoek³⁰ van INTERVICT, in de regio's Tilburg en Breda over de effectiviteit van de Wet Tijdelijk Huisverbod voor slachtoffers, toont onder andere een duidelijk verband tussen geweld en werkloosheid. Zo kon een respondent geen kinderopvang beginnen, vanwege het onvoorspelbare gedrag van haar ex-partner. De politie had het haar afgeraden, omdat de kinderen mogelijk gevaar zouden lopen. Een andere respondent raakte haar baan kwijt toen zij in de opvang terecht kwam. Veel slachtoffers van huiselijk geweld krijgen te maken met schuldenproblematiek. Slechts zeven van de 27 respondenten hadden werk gedurende de gewelddadige relatie. Enkele van deze respondenten vertelden dat hun baan juist een soort uitlaatklep was. Toch hebben ze zich wel eens ziek moeten melden op hun werk in verband met het huiselijk geweld of smoezen moeten verzinnen om bepaalde verwondingen te verklaren. Zes respondenten belandden in de Ziektewet.

*"Ik heb altijd gewerkt, maar zit nu vier weken in de ziektewet. Ik ging altijd door en nu ben ik mezelf tegengekomen. Ik wil heel zelfstandig zijn en ben best streng voor mezelf. Had ook onderbroken nachten. Ik wilde niet zeuren, ging altijd door, maar sinds de uitspraak [in verband met de echtscheiding] is het even over. Veel vrouwen uit mijn praatgroep zijn werkloos. Ik heb het ook altijd gebagatelliseerd. Mijn eerste reactie aan [leidster] van de praatgroep was ook: Ben ik niet te licht voor deze groep? Nee, niet dus."*³¹

"Ik was toen niet in staat om naar het GGZ te gaan. Ik had niet eens geld om benzine in de auto te gooien. Toen hij van het politiebureau kwam, heeft hij al onze rekeningen leeggehaald. Ik heb maanden geen eten gehad en kon alleen maar

30 Römken, R., van der Aa, S., Lens, K., Oskam, M. & van der Schoot, A. (2011) Interventies bij huiselijk geweld, INTERVICT, Universiteit van Tilburg

denken aan mijn schulden en dat ik misschien mijn huis uit moest. Misschien hebben ze wel geprobeerd om bij mijn financiële problemen te helpen, maar slechts half.”³¹

4.8 Verborgenen armoede

“Als je arm bent, word je meestal bestempeld met het woord marginaal. Armoede is nog altijd een schande. In mijn omgeving is er ook niemand die weet dat ik het moeilijk heb, men ziet het ook niet aan mij, ik verzorg me nog altijd en laat me niet gaan, denk zelfs dat niemand me zou geloven als ik het zou zeggen. Denk niet dat daar open over gepraat wordt, ik durf het in ieder geval niet.”³²

Uit een onderzoek in België komt naar voren dat 68% van de vrouwen probeert te verbergen dat ze het moeilijk heeft om rond te komen en 59% geen financiële hulp durft te vragen.³² Het is niet bekend of Tilburgse vrouwen, eerder dan mannen, armoede verbergen.

Enkele resultaten uit 'Berekende Toekomst':

- 22% van de vrouwen heeft het financieel moeilijk
- 4 op de 10 vrouwen kan zich geen extraatjes veroorloven
- 1 op de 3 vrouwen kan door geldproblemen haar kinderen niet geven wat ze wil
- 1 op de 2 vrouwen krijgt het financieel moeilijk na een relatiebreuk
- 47% van de vrouwen spaart niet voor haar pensioen
- 38% van de vrouwen die niet rondkomen heeft hoger onderwijs of universiteit gevolgd
- 68% probeert te verbergen dat ze het moeilijk heeft om rond te komen
- 59% durft geen financiële hulp te vragen
- 47% zegt dat haar omgeving niet weet dat ze het financieel moeilijk heeft
- 40% weet niet waar ze financieel hulp kan krijgen
- 77% gaat weinig weg, komt weinig onder de mensen uit geldgebrek
- 31% krijgt geen of te weinig financiële steun/alimentatie van haar ex-partner
- 11% krijgt de verschuldigde alimentatie helemaal niet
- 29% heeft gezondheidsproblemen

31 Citaat uit 'Berekende Toekomst' (2010). Fé. research in opdracht van de Koning Boudewijnstichting en Comeva

32 'Berekende Toekomst. Peiling naar de financiële situatie van vrouwen en hun kans op armoede'. Fé. research in opdracht van de Koning Boudewijnstichting en Comeva, maart 2010. Het onderzoek is uitgevoerd onder de lezeressen van een groot aantal vrouwenbladen. Samen bereiken ze meer dan de helft van alle Belgische vrouwen

Armoede is niet iets waar je snel voor uitkomt. Veel mensen schamen zich ervoor of noemen zichzelf niet arm, omdat er altijd nog mensen zijn die het slechter getroffen hebben. Ook in Tilburg zijn er arme mensen die geen gebruik maken van enige gemeentelijke regeling. Het kan dat ze deze niet kennen of zich ervoor schamen hiervan gebruik te maken. In Tilburg maakte in 2010 18,2% van de huishoudens die korter dan drie jaar een inkomen op minimumniveau hebben, van geen enkele regeling gebruik, hoewel ze daar wel recht op hebben. Van de langdurige minima (langer dan drie jaar) was dat 8,3%.³³

Het Nibud heeft in diverse gemeenten de bekendheid en het gebruik van inkomensondersteunende regelingen onderzocht.³⁴ Ruim de helft van de ondervraagden weet niet waar ze recht op hebben. Van de huishoudens met een bijstandsuitkering geldt dat zelfs ook voor één op de drie. Voor huishoudens met een laag inkomen uit andere bronnen is dat bijna de helft. Van de minima die wel bekend zijn met de regelingen, geeft ruim een kwart aan er bewust geen gebruik van te maken. De meerderheid (60%) vindt dat er teveel papieren moeten worden ingevuld en één op de vijf mensen zegt dat ze de hand niet willen ophouden. De onderzoeken zijn gebaseerd op huishoudens, er is geen onderscheid naar sekse gemaakt.

Werkende armen

*"Ik heb bijna een jaar bij de Praxis gewerkt, maar het ging thuis erg moeizaam. Vooral de zaterdagen waren een probleem. Ik ging vroeg weg en kwam pas laat weer terug en gedurende die tijd moesten de kinderen van mij binnen blijven. Ik was bang dat ze iets gingen uitvreten. Dat gaf spanningen en ruzies. Ik kon bij de Praxis niet onder schooltijden werken. Daar hadden ze genoeg mensen voor. Ze zochten mensen voor de moeilijke tijden. Ze zoeken flexibiliteit. Als je verantwoordelijk bent voor de zorg van je kinderen, ben je niet flexibel. En je kunt ook niet 40 uur per week werken. Dus je bent moeilijk te plaatsen. Als vrouw blijf je daardoor hangen in laagbetaalde, parttimebanen."*³⁵

Een groep die vaak onvoldoende bekend is met beschikbare armoederegelingen en hiervan geen gebruik maakt, zijn de werkende armen. Van de minima bestaat inmiddels meer dan de helft uit personen die behoren tot een huishouden waarbij inkomen uit arbeid de voornaamste inkomstenbron is. In Tilburg zijn de meeste werkende armen werkzaam in industrie, transport/logistiek, detailhandel en thuiszorg (alfahulpen). De meeste banen van werkende armen zijn laag-/ongeschoold, laagbetaald en bevinden zich in de flexibele schil. Banen voor laaggeschoolden bieden minder vaak ontplooiings- en doorgroeimogelijkheden, waardoor de kans op inkomensgroei gering is. Ditzelfde geldt voor werknemers met een gesubsidieerde baan.

³³ Armoedemonitor 2010, Tilburg, pagina 45

³⁴ Cijfers zijn gebaseerd op onderzoeken van het Nibud in Etten-Leur (2004) en Kampen (2011)

³⁵ Citaat uit *Dossier Armoede in Nederland*, Marije van Dodeweerd, 2005

In de laagbetaalde, flexibele banen zijn vrouwen oververtegenwoordigd. Het CBS heeft berekend dat 31% van de vrouwen met hun baan minder dan 10.000 euro per jaar verdienen tegenover 18% van de mannen.

Onder de werkende armen is de groep alleenstaande moeders de meest problematische groep. In het verleden is geprobeerd door middel van de Wet Vazalo arbeid en zorg voor alleenstaande ouders beter te combineren en een toeslag voor werk te geven. Helaas is in het nieuwe regeerakkoord bepaald dat deze wet definitief van de baan is.

5 Emancipatie-effecten armoedebeleid Tilburg

In hoofdstuk 4 hebben we gezien waarom armoede vrouwen harder raakt. Armoede van vrouwen komt voor een groot deel door ontwikkelingen buiten de invloedssfeer van de gemeente. Zo heeft de gemeente geen invloed op de economische ontwikkelingen en de landelijke wet- en regelgeving, zoals minimumloon, hoogte van uitkering en huurtoeslag. Toch kan de gemeente veel doen om armoede onder vrouwen zichtbaar te maken en te verminderen.

In dit hoofdstuk kijken we naar de relatie tussen het armoedebeleid en de positie van mannen en vrouwen. Draagt het beleid in gelijke mate voor vrouwen en mannen bij om de keuzemogelijkheden te vergroten en de maatschappelijke positie te verbeteren? Het ontbreken van lokale seksespecifieke gegevens vormt hierbij wel een belemmering. Dit maakt het moeilijk om concrete uitspraken te doen.

We nemen de gemeentelijke regelingen onder de loep en bekijken of er met een genderaanpak nog meer winst te behalen is. Elke paragraaf wordt afgesloten met aandachtspunten, literatuursuggesties en goede voorbeelden uit de praktijk.

5.1 Gemeentelijke uitgangspunten

Tilburg heeft een duidelijke visie op armoede en een brede benadering. Men kijkt niet alleen naar de financiële effecten van een laag inkomen, maar ook naar de gevolgen daarvan voor het dagelijkse leven, deelname aan de samenleving en aspecten die een negatieve invloed hebben op de zelfredzaamheid. Tilburg kent een integrale benadering van het armoedebeleid door het te relateren aan aanpalende beleidsterreinen.

Het armoedebeleid van Tilburg is heel gedegen, maar heeft geen specifieke aandacht voor gender. We verwachten dat er nog meer winst te behalen is met een genderaanpak.

Armoedebeleid en emancipatie

Tilburg is een van de weinige Brabantse steden waar vrouwenemancipatie op de politieke agenda staat. Dit komt mede doordat in de stad verschillende (gesubsidiëerde) vrouwenorganisaties samenwerken en actief zijn. Feniks is trekker van het stedelijk emancipatiebeleid en actief als ketenpartner in de bestrijding van armoede.

Het gemeentelijk emancipatiebeleid heeft de volgende doelstellingen:

- Het opheffen en voorkomen van (verdere) uitsluiting van kansarme en kwetsbare vrouwen
- Het voorkomen en opheffen van ongewenste effecten en gevolgen van beleidsmaatregelen voor vrouwen
- De maatschappelijke aandacht voor genderproblematiek vergroten

Tilburg wil emancipatie binnen alle beleidsterreinen integreren. De opdracht voor een emancipatietoets op het armoedebeleid is hier dan ook een uitvloeisel van. De eerste doelstelling van het Tilburgse emancipatiebeleid sluit naadloos aan op het armoedebeleid. Daar staat het opheffen en voorkomen van uitsluiting immers centraal. Toch blijkt dat het moeilijk is om emancipatiebeleid te integreren in het algemene beleid.

Als we kijken naar de beleidsteksten over het armoedebeleid, zien we nauwelijks expliciete verwijzingen naar beoogde effecten voor mannen en vrouwen. In de beleidsnota 'De cirkel doorbreken' staat dat Tilburg het armoedebeleid wil richten op het werkelijk activeren van mensen. Minima worden ondersteund om hun eigen mogelijkheden en talenten te ontwikkelen en in eigen levensonderhoud te voorzien. Dit is een emancipatieproces, zowel voor mannen als voor vrouwen. Dat veel meer vrouwen dan mannen niet economisch zelfstandig zijn, wat hiervan de oorzaken zijn en wat Tilburg kan bijdragen om dit te veranderen, komt echter niet aan de orde.

Een uitzondering vormen de huishoudens met een vrouw aan het hoofd, waarvoor wel specifieke aandacht is. Het grotere armoederisico van alleenstaande moeders wordt verklaard uit het feit dat vrouwen minder werken en minder uurloon ontvangen dan mannen. Bij de risicogroepen allochtonen en werkende armen wordt niet nader ingegaan op verschillen tussen mannen en vrouwen.

Alle beleidsstukken hebben huishoudens als uitgangspunt en als eenheid waarop de beleidsmaatregelen gericht zijn. Het nadeel van deze benadering is dat je niet kunt aangeven of maatregelen evenredig ten goede komen aan mannen en vrouwen. Er zijn weinig seksspecifieke gegevens bekend. Per huishoudtype wordt wel naar de verhouding mannen en vrouwen gekeken, maar hierbij worden de kinderen meegeteld. Het aantal volwassen mannen en vrouwen dat onder de armoedegrens leeft, wordt hierdoor vertekend.

Wanneer we kijken naar gegevens over personen in armoedehuishoudens die opgesplitst zijn naar geslacht en leeftijd, komen de verschillen wel duidelijk tot uiting. Vanaf 35 jaar zie je een toename van het aantal vrouwen, variërend van 54 tot 100%.

Bij de meerpersoonshuishoudens wordt ervan uitgegaan dat alle middelen volledig worden verdeeld. Maar is dat wel zo en wie beslist er waaraan het inkomen wordt uitgegeven? En wat gebeurt er als het gezin uit elkaar valt? In Nederland eindigt immers een op de drie huwelijken in een echtscheiding.

Verder hebben we gezien dat 54% van de Tilburgse vrouwen niet financieel zelfstandig is en daardoor kwetsbaar voor armoede, bijvoorbeeld na een scheiding of bij werkloosheid.

Het zou dus veel beter zijn om armoede op individueel niveau te analyseren in plaats van op huishoudensniveau. In België is hiervoor een methode ontwikkeld: Belgian Gender and Income Analyses (BGIA). Volgens deze berekening is in België 76,6% van alle minima vrouw.

Aandachtspunten

- Tilburg gaat uit van ondersteuning op maat om de gewenste effecten voor armoedebestrijding te behalen. Hoewel dit de individuele situatie voor iemand met een minimuminkomen zeker kan verbeteren, dient daarbij voldoende oog te zijn voor maatschappelijke oorzaken. Armoede is een structureel probleem. De oorzaken van armoede moeten gezocht worden in de manier waarop onze samenleving georganiseerd is. Structurele oplossingen voor de oorzaken waarom armoede vrouwen harder treft, zullen preventief werken, waardoor er minder mensen onder de armoedegrens leven.
- De invalshoek van emancipatie heeft vooralsnog weinig aandacht gekregen in de totstandkoming van het armoedebeleid. Het verdient aanbeveling om emancipatiedoelstellingen op te nemen in de visie en doelstellingen van het beleidsterrein Sociale Stijging en in de jaarlijkse armoedemonitor een be-

schrijving van de emancipatie-effecten van het gemeentelijke armoedebeleid op te nemen.

- Verzamel en analyseer statische gegevens op inkomen en armoede vanuit m/v aantallen. Maak hierbij eventueel gebruik van de BGIA-methode.
- Hoewel armoede van vrouwen voor een groot deel buiten de invloedssfeer van de gemeente ligt, kan de gemeente toch een belangrijke rol spelen door informatieverstrekking over genderaspecten en –mechanismes, zodat burgers zich ervan bewust zijn. Ook kunnen genderaspecten betrokken worden in de lobby naar de rijksoverheid, bijvoorbeeld via de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).
- Ervaringsdeskundigheid van vrouwen kan een grote bijdrage leveren. Ze kunnen elkaar verder helpen door lotgenotencontact. Een goed voorbeeld hiervan is de ondersteuning van de werkgroep Samen Sterk in Tilburg. Ervaringsdeskundige vrouwen kunnen ook een adviesfunctie vervullen voor beleidsmakers en -uitvoerders. Het verdient aanbeveling om voor het beleidsterrein Sociale Stijging een klankbordgroep te vormen, waarin ervaringsdeskundigen dezelfde positie hebben als beleidsmakers, werkgevers en andere relevante partijen (Feniks kan als kartrekker functioneren voor de vorming van een dergelijke klankbordgroep). Daarnaast kunnen zij met een aanvullende opleiding ingezet worden in een betaalde baan in de armoedebestrijding. Een goed voorbeeld hiervan is het traject Missing Link uit België (www.de-link.net).

Goed praktijkvoorbeeld: vzw De Link

De Link is in 1999 opgericht als organisatie die staat voor de systematische opleiding van ervaringsdeskundigen en hun structurele inschakeling in alle sectoren van de samenleving. Daarmee wil De Link een antwoord bieden op de *missing link* die er is tussen armen enerzijds en de aanpak van armoede anderzijds. Zij wil de samenleving op deze manier aansporen om duidelijker te erkennen dat armoede een structureel probleem is en resoluut te kiezen voor structurele oplossingen.

De Link gaat uit van de kracht van de armen. De opgeleide ervaringsdeskundigen zijn mensen die de ervaring van armoede en maatschappelijke uitsluiting op alle mogelijke levensdomeinen hebben meegemaakt, deze hebben verwerkt en verruimd door een vierjarige deeltijdse opleiding, zodat deze ervaring zich verder heeft kunnen ontwikkelen tot een deskundigheid die de samenleving nodig heeft in haar strijd tegen armoede. De opgeleide ervaringsdeskundige wordt via zijn tewerkstelling een actieve partner in de armoedebestrijding. Het bereik van de doelgroep wordt groter en het aanbod van de organisatie is meer afgestemd op wat mensen in armoede echt nodig hebben. Opgeleide ervaringsdeskundigen brengen het perspectief van de arme zelf binnen in de dienst waar zij worden tewerkgesteld. De ervaringsdeskundige gaat in dialoog met collega's, de organisatie en het beleid om het inzicht in 'de missing link' te verhogen. Daarnaast participeert ze, vanuit haar specifieke invalshoek, aan activiteiten ter bestrijding van armoede.³⁶

Verder lezen

- Meulders, D en S. O'Dorchai (2010) *Gender en Inkomen Analyse en ontwikkeling van indicatoren BGIA*, Brussel

³⁶ Uit *Perspectief , Iedereen erbij en Actief. Actief burgerschap en kansengroepen*, nummer 2, 2010, pagina 15

Meesters, M.J. en A. Oudejans (2005) *Handleiding Emancipatie-effect-rapportage*, Ministerie SZW, Den Haag
www.de-link.net en www.themissinglinkeurope.eu

5.2 Inkomensondersteuning

Het inkomen is niet gelijk verdeeld over mannen en vrouwen. Vrouwen verdienen 56% van wat mannen ontvangen en ruim de helft van alle Tilburgse vrouwen kan financieel niet op eigen benen staan. Ook (meer) gaan werken, zo daar al mogelijkheden voor zijn, biedt niet altijd een oplossing. De armoedeval treft vooral vrouwen. Er zal bovendien altijd een groep vrouwen blijven die door diverse omstandigheden, niet kan deelnemen aan de reguliere arbeidsmarkt. Armoede raakt vrouwen harder dan mannen.

De gemeente heeft geen bevoegdheden op het gebied van loonregelingen en geen wettelijke taken om de inkomens kloof en loonverschillen te verkleinen. Tilburg heeft wel diverse mogelijkheden om maatregelen te nemen.

In haar coalitieakkoord (2010 – 2014) stelt de gemeente de zelfredzaamheid van mensen voorop. "Leren en werken zijn de sleutels voor sociale stijging. Die dragen bij uitstek en zeer betekenisvol bij aan de sociale en economische emancipatie van mensen."³⁷ Voortijdig schoolverlaten en voorkomen en bestrijden van jeugdwerkloosheid staan hoog in het vaandel. Voor mensen met een bijstandsuitkering geldt dat iedereen meedoet door te werken en/of te leren.

Er wordt verder niet ingegaan op sekseverschillen. Men gaat uit van ondersteuning op maat om de gewenste effecten te behalen. Dit geldt ook voor het onderscheid allochtoon-autochtoon. Volgens het coalitieakkoord worden wel specifieke maatregelen genomen als de achtergrond van een bepaalde groep een cruciale rol speelt. Ondersteuning op maat kan de individuele situatie voor iemand met een minimum-inkomen verbeteren. Wij vragen ons wel af of daarbij voldoende oog is voor de maatschappelijke oorzaken. Als er gezocht wordt naar structurele oplossingen voor de oorzaken waarom armoede vrouwen harder treft, zou dat preventief werken en zouden er minder mensen onder de armoedegrens leven.

Diverse regelingen voor inkomensondersteuning hebben als doel dat Tilburgse burgers niet onder de armoedegrens hoeven te leven (zie tabel op pagina 13-14). Mensen met een bijstandsuitkering worden gestimuleerd om economisch of maatschappelijk te participeren. De bedoeling is dat zoveel mogelijk bijstandsgerechtigden uiteindelijk financieel onafhankelijk worden. Mensen die door (een combinatie van) beperkingen geen betaalde arbeid kunnen uitoefenen, worden middels sociale activering ondersteund, zodat ze maatschappelijk kunnen participeren en een hogere mate van zelfredzaamheid bereiken. Door bezuinigen op het participatiebudget is Tilburg genoodzaakt naar nieuwe wegen te zoeken om met minder middelen toch de activering van mensen naar de arbeidsmarkt te kunnen bewerkstelligen.

Vanuit emancipatieoogpunt bezien, zijn vooral van de volgende regelingen op het gebied van inkomensondersteuning positieve effecten te verwachten:

- Regelingen die ondersteunend zijn voor opvang en zorg van kinderen

³⁷ Gemeente Tilburg (2010), *Coalitieakkoord Tilburg 2010 – 2014*, pagina 5

Het combineren van betaald werk met de zorg voor kinderen kan knap lastig zijn, zowel voor vrouwen als mannen. Zodra er kinderen komen, is het in de praktijk vooral de vrouw die zorgt. Het wordt normaal gevonden dat de vrouw minder of niet meer gaat werken. Net als het normaal wordt gevonden dat de man inlevert op de zorg voor zijn kinderen. Na een scheiding blijven de kinderen meestal bij hun moeder wonen. Slechts in 5% van de gevallen wonen kinderen fulltime bij hun vader. In 15% van de gevallen deelt de vader de zorg van de kinderen in de vorm van een co-ouderschap.³⁸ Het doorbreken van rolpatronen en acceptatie van de crèche om mannen en vrouwen te helpen hun leven naar eigen inzicht vorm te geven, blijkt een moeizaam proces. Regelingen die ondersteunend zijn voor opvang en zorg van kinderen, helpen vrouwen om zich meer in te zetten voor werk en/of scholing. Tilburg kent de volgende regelingen: gratis peuters, computer voor kinderen, de meedoen-regeling, jeugdsportfonds en Stichting Leergeld.

- Nazorg (voorkomen armoedeval)

Als mensen vanuit een uitkeringssituatie weer aan het werk gaan, worden ze geconfronteerd met veel veranderingen. Het kan zijn dat financiële regelingen niet meer van toepassing zijn, de combinatie van zorg en werk kan problemen opleveren en het uitoefenen van de werknemersrol gaat ook niet altijd vanzelf, zeker na langdurige inactiviteit. Om te voorkomen dat mensen terugvallen in de bijstand kan nazorg worden geboden.

In Tilburg krijgen mensen die uitstromen uit de bijstand, nazorg van Sociale Zaken. De nazorg richt zich niet alleen op het financiële vlak, maar ook op het behouden van werk. Met name op het gebied van financiën, schulden, verslavingsproblematiek, psychische problematiek, werk gerelateerde belemmeringen en het invullen van formulieren, is veel dienstverlening geboden. De nazorgcoach zorgt voor verwijzing van de klant en houdt in de gaten of de hulpverlening goed verloopt.

Mensen die geen uitkering meer ontvangen, kunnen toch aanspraak maken op Bijzondere Bijstand als het inkomen te laag is voor bijzondere en noodzakelijke kosten. Voorheen kon iemand die in deeltijd werkt en een aanvullende bijstandsuitkering ontving, aanspraak maken op een belastingvrije premie van € 500,- per jaar volgens de Premieverordening Wet Werk en Bijstand. Helaas is deze regeling afgeschaft.

- Schuldhulpverlening

Hulpverleners constateren dat vrouwen vaak lang wachten voordat ze een beroep doen op schuldhulpverlening. De angst dat het gezien wordt als een bewijs van onvermogen en daardoor de kinderen uit huis geplaatst kunnen worden, kan een rol spelen. Feit is dat vrouwen over het algemeen minder financiële kennis en vaardigheden hebben dan mannen. Veel vrouwen moeten ook opdraaien voor schulden die zijn gemaakt door hun (ex)mannen of zonen. Een specifieke groep zijn slachtoffers van huiselijk geweld die te maken hebben met schuldenproblematiek.

In Tilburg verleent Bureau Schuldhulpverlening integrale hulpverlening aan alle inwoners van Tilburg die schulden hebben. Er wordt niet alleen aan de financiële problemen gewerkt, maar ook aan de daarmee samenhangende problematiek. Ruim de helft van de cliënten behoort tot een huishouden met een minimuminkomen. Het

³⁸ www.sep.nl

aantal aanmeldingen is de laatste jaren flink toegenomen. Zorgbelang neemt de schuldhulpverlening van mensen met psychische en psychiatrische klachten op zich. Administratieve ondersteuning wordt ook gegeven door vrijwilligers van maatschappelijke organisaties zoals Humanitas in samenwerking met de Twern. Het aantal informatie- en adviesgesprekken bij schuldhulpverlening is de laatste jaren flink toegenomen. Tilburg zal de komende jaren niet bezuinigen op budgetteringscursussen en schuldhulpverlening. Het is niet bekend of er een specifieke benadering is voor vrouwen die schulden hebben.

Aandachtspunten

- De Klantenraad Werk & Bijstand ontvangt regelmatig klachten over onduidelijkheid met betrekking tot (uitvoerings)regels kinderopvang. Kinderopvang is van groot belang en moet dus goed geregeld zijn. Gemeenten mogen vanaf 2012 bij het verlenen van Bijzondere Bijstand en kwijtschelding rekening houden met de kosten van kinderopvang voor mensen die re-integreren. Zij kunnen daarvoor gebruikmaken van de 10 miljoen euro extra die het kabinet hiervoor in het gemeentefonds stort. Het is belangrijk dat de gemeente dit geld oormerkt.
- De gemeente heeft geen bevoegdheden op het gebied van loonregelingen en geen wettelijke taken om de inkomenskloof en loonverschillen te verkleinen. Tilburg heeft wel een instrument dat kan worden aangepast om aandacht hiervoor te vragen. Met de Stichting Brede School Tilburg bestaat namelijk een overeenkomst voor het ontwikkelen van competenties bij jongeren over het omgaan met geld. Hiervoor worden activiteiten uitgevoerd zowel in het binnenschools als in het buitenschools programma. Tilburg kan de oorzaken van de loonkloof betrekken in de lessen over omgaan met geld en hierop gerichte acties ondernemen. Zo kunnen met name bij meisjes bijvoorbeeld de onderhandelingsvaardigheden worden verbeterd. De leuze *Een slimme meid is op haar toekomst voorbereid*, uit eind vorige eeuw, is immers nog steeds actueel.

Goede praktijkvoorbeelden

- Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is op 1 januari 2009 met het 'experiment bevordering arbeidsparticipatie alleenstaande ouders WWB' van start gegaan. Dit experiment onderzoekt een betere arbeidsinschakeling van bijstandsgerechtigde alleenstaande ouders met kinderen tot twaalf jaar. In het experiment worden in een aantal experimentgemeenten (voorgeschreven) maatregelen toegepast die deeltijdwerk voor sollicitatieplichtige alleenstaande ouders financieel aantrekkelijk maakt. Zo krijgen zij een inkomensvrijlating van vier euro per gewerkt uur (tot een maximum van 120 euro per maand). Daarnaast wordt er scholing in combinatie met werken ingezet. Wanneer de alleenstaande ouders scholing volgen, ontvangen zij een bonus van 50 euro per maand en wanneer zij zes maanden zelf in het levensonderhoud hebben kunnen voorzien, wordt een premie van 500 euro uitgereikt. Tevens zet een aantal gemeenten een gemeentelijke arbeidspool op, waarbij gemeenten een dienstbetrekking aangaan met de alleenstaande ouder.
- De FNV Vrouwenbond heeft in het kader van het project 'Meer kansen voor alleenstaande ouders in lokaal beleid' een manifest en een toolkit ontwikkeld. Het Manifest bevat een groot aantal aanbevelingen en is bedoeld als startdocument dat in iedere gemeente aangevuld of aangepast kan worden aan door alleenstaande ouders gewenste lokaal beleid en lokale voorzieningen. Centraal

in het manifest staat het geloof in de deskundigheid, de talenten en de mogelijkheden van de alleenstaande ouder en het serieus nemen van de wensen en ideeën van de alleenstaande ouder ten aanzien van het combineren van betaald werk en de zorg voor kinderen. Gebruik hun deskundigheid om beleidsmakers en beleidsuitvoerders te adviseren en casemanagers en werkcoaches te trainen om daadwerkelijk inzicht te krijgen in wat het betekent om als kostwinster alleen voor de zorg voor kinderen te staan. Naast het manifest met aanbeveling is in het kader van dit project een handleiding voor lokale actieplannen, 'Meer Kansen voor Alleenstaande Ouders', uitgegeven. Manifest en toolkit zijn te downloaden op www.fnvvrouwenbond.nl.

- Van recentere datum is het in november 2011 gepresenteerde Manifest 'Verwennen is verwaarlozen' door het Brabants Vrouwenennetwerk. Dit Manifest is gratis te downloaden via de website van Feniks onder de knop 'actueel'. Zie www.fenikstilburg.nl.
- Er bestaan diverse instrumenten die ingezet kunnen worden voor een gelijke beloning. De gemeente Tilburg zou het gebruik hiervan kunnen stimuleren en zo nodig ook toepassen in de eigen organisatie.

Instrumenten voor gelijke beloning:

- a. Via www.loonwijzer.nl > gelijke beloning
 - doe de gelijkloon-test (werknemers)
 - snelle gelijk-loontest (werkgever)
 - quickscan gelijke beloning (werkgever)
 - managementtool voor de werkgever
 - stappenplan voor de ondernemingsraad
- b. Checklist van de Stichting van de Arbeid (voor werkgevers, vakbonden en werknemers), www.stvda.nl
- c. Quikscan gelijke beloning (sekse, arbeidsduur en afkomst) van de Commissie Gelijke Behandeling, www.cgb.nl
- d. Een kleine gids voor grotere loongelijkheid. De loonkloof V/M dichten in de praktijk. Te bestellen of te downloaden op www.equalpayday.be/NL (onder 'materiaal')

5.3 Maatschappelijke participatie en activering

Langdurige minima kunnen in een sociaal isolement geraken. Het bevorderen van participatie en activering behoort dan ook tot het gemeentelijke armoedebeleid. Tilburg probeert allereerst mensen toe te leiden naar een betaalde baan. Waar geen mogelijkheden zijn voor regulier werk, wordt gezocht naar kansen voor activiteiten in het kader van de AWBZ/Wmo en aansluiting met de wijk. Mensen met een Wwb-uitkering voor wie 'meedoen in de samenleving' niet vanzelf gaat, bestaat in Tilburg het Netwerk Sociale Activering. Het Netwerk bestaat uit de organisaties La Poubelle, SEW, Feniks, MST, De Imme, Contour en Traverse. Zij bieden een diversiteit aan vormen van ondersteuning en een breed palet aan trajecten. Hierin wordt 'het leven op orde brengen' gecombineerd met het streven naar duurzaam werk. Dit varieert van het verrichten van een maatschappelijk nuttige activiteit tot het vinden van regulier werk. Bij Feniks stroomt meer dan 30% uit naar regulier werk. Hoewel er sprake is van een maatschappelijk hoog rendement op langere termijn, zal door bezuinigingen het aantal trajecten worden verminderd. Het is de vraag of deze trajecten vanaf 2013 toegankelijk blijven voor burgers met een zeer grote afstand tot de arbeidsmarkt (meer dan drie jaar). Voor Tilburgers met weinig of geen loonwaarde betekent dit dat mogelijkheden voor sociale stijging beperkt worden.

Gezondheid speelt bijvoorbeeld een belangrijke rol bij armoede. Vrouwen ervaren over het algemeen meer gezondheidsproblemen dan mannen. De arbeidsmarkt is de laatste jaren veeleisender en harder geworden. Dit maakt dat mensen met weinig opleiding, een ingewikkelde sociale situatie, weinig mentale capaciteit of lichamelijke dan wel psychische aandoeningen, zichzelf minder goed staande kunnen houden dan vroeger. Wanneer ze dan ook nog ziek worden, blijft er vaak weinig anders over dan arbeidsongeschiktheid.

Ook vrouwen die langdurige mantelzorg verlenen, kunnen geconfronteerd worden met armoede en sociale uitsluiting. Mantelzorg kost tijd en geld en vermindert mogelijkheden voor betaalde arbeid. De loonderving en pensioenvermindering die hiermee gepaard gaat, plus de extra kosten die mantelzorg met zich meebrengt, kunnen negatieve effecten hebben op de economische zelfstandigheid. Aangezien veel meer vrouwen dan mannen mantelzorg verrichten en zij een slechtere economische arbeidsmarktpositie hebben, is de kans op negatieve effecten bij vrouwen groter. Vrouwen met een laag opleidingsniveau, waaronder veel allochtone vrouwen en alleenstaande moeders, ontbreekt het vaak aan de vereiste kennis van de bureaucratie van de zorg en de assertiviteit die nodig is om rechten te laten erkennen en verzilveren. Op eigen kracht zal hen dat vaak niet lukken en daarom is ondersteuning hierbij aanbevolen.

Vanaf 2012 worden de minima geconfronteerd met een reeks aan bezuinigingen en stelselwijzigingen. Dit kan leiden tot schrijnende situaties. Kenmerkend voor mensen die in armoede leven, is dat ze te maken hebben met een combinatie van problemen.

Ze ervaren financiële en administratieve problemen, problemen op school en op de arbeidsmarkt, in de huisvesting, met justitie, met de gezondheid en in het gezin. Op al deze terreinen krijgen ze te maken met veranderingen en bezuinigingen. Feniks ondersteunt als Stedelijk Centrum voor Emancipatie in Tilburg vrouwen onder de armoedegrens in het kader van maatschappelijke participatie en activering. Een aantal casussen uit de dagelijkse praktijk van Feniks maakt duidelijk wat de consequenties van de bezuinigingen zijn voor de Tilburgse vrouwen (bijlage 3).

Aandachtspunten

- Ruim een kwart van de Tilburgse vrouwen heeft geen eigen inkomen en is financieel afhankelijk van anderen. Ze zijn kwetsbaar voor armoede bij echtscheiding of het overlijden van hun partner. Het is dan ook belangrijk dat naast uitkeringsgerechtigden ook niet-uitkeringsgerechtigden goede toegang krijgen tot arbeidsbemiddeling en re-integratietrajecten.
- Maar liefst 60% van de potentiële herintreedsters heeft een opleidingsniveau onder het niveau van een startkwalificatie. Bovendien kampen deze vrouwen met verouderde kennis en kwalificaties vanwege hun vaak jarenlange afwezigheid uit het arbeidsproces. Zonder extra scholing, ondersteuning en begeleiding zal alleen het meest kansrijke deel van de herintreedsters aan het werk komen. De kwetsbare groepen vrouwen blijven dan buiten beeld. Deze groep zou geïntegreerd moeten worden in het participatiebeleid.

Goede praktijkvoorbeelden

- Het kabinet bouwt voort op de resultaten van Duizend en één Kracht, waarbij de aandacht verlegd wordt van vrijwilligerswerk naar relevante stappen richting betaald werk. Speciale aandacht zal er zijn voor arbeidstoeleiding naar de zorgsector, een sector waar in de komende jaren grote arbeidstekorten wor-

den verwacht. De emancipatie en eigen kracht van individuele vrouwen staat in de aanpak voorop. Daarnaast zal het kabinet, onder meer via de inzet van rolmodellen en het creëren van media-aandacht, bijdragen aan de gewenste cultuurverandering om meer laagopgeleide vrouwen aan de slag te krijgen (Hoofdpijnen emancipatiebeleid: vrouwen- en homo-emancipatie 2015). In dit kader en met financiering door de landelijke overheid wordt medio februari 2012 in Tilburg het project 'Eigen Kracht' gestart. Dit richt zich op laaggeschoolde, niet-uitkeringsgerechtigde vrouwen (nuggers) en heeft tot doelstelling binnen maximaal zes maanden vrouwen te begeleiden naar werk. Drie jaar lang zullen per jaar 75 deelneemsters naar de arbeidsmarkt begeleidt worden. Dit 'Eigen Kracht'-project is een nauwe samenwerking tussen de gemeente Tilburg, het Werkplein regio Tilburg en Feniks, Stedelijk Centrum voor Emancipatie.

- Actielijn 'Minder vrouwen die laaggeletterd zijn'. Het nieuwe actieplan Laaggeletterdheid 2012-2015 richt zich op de brede aanpak van laaggeletterdheid in Nederland. Onderdeel van dit actieplan wordt een 'sluitende aanpak' voor laagopgeleide, laaggeletterde vrouwen met jonge kinderen. Hiermee worden twee vliegen in één klap geslagen: de vrouwen vergroten hun kansen op participatie en economische zelfstandigheid én de effectiviteit van de voor- en vroegschoolse educatie voor de kinderen wordt vergroot wanneer moeder en kind tegelijk werken aan een betere taalbeheersing. Een tweede groep die extra aandacht vraagt, is een grote groep laagopgeleide vrouwen die in de zorg werkt, in het bijzonder in de ouderenzorg. Het verminderen van laaggeletterdheid bij deze vrouwen komt hun inzetbaarheid ten goede.
- Op het gebied van wonen zien we interessante initiatieven met onderlinge dienstverlening die tevens het isolement van mensen doorbreken. Wellicht liggen hier ook kansen op het gebied van armoede en sociale stijging:
 - Intergenerationele wooncomplexen (Bloemrijk, Elkrijk)
Wooncomplexen voor meerdere generaties met onderlinge dienstverlening. Een voorbeeld is Bloemrijk in Krimpen aan den IJssel, waarbij bewoners intekenen op wonen met onderlinge zorg. De plannen voor Bloemrijk zijn nog volop in ontwikkeling. Zo zijn de betrokken organisaties nog op zoek naar een speciale groep die zich in de wijk zou kunnen vestigen. Gedacht wordt aan jongeren die begeleid wonen, of verstandelijk gehandicapten. Een ander plan betreft de opzet van een ruilsysteem voor diensten van bewoners. Meer info: www.bloemrijk.info.
In Eindhoven is men sinds 2005 bezig met een uniek meergeneratieproject Elkrijk, speciaal gericht op het integreren van kwetsbare mensen: www.elkrijk.nl.
 - Intercultureel wonen in kangoeroe
Een speciale vorm van wonen in kangoeroe treffen we aan in de Brusselse wijk Sint-Jans-Molenbeek. De multiculturele welzijnsorganisatie 'Le Foyer' nam in 1979 het initiatief voor kangoeroewoningen, waarbij een allochtoon echtpaar op de eerste verdieping een oogje in het zeil houdt voor een bejaarde onderbuur. Enerzijds had je het probleem van ouderen die in de stad al gauw ten prooi vallen aan vereenzaming, en anderzijds had je de toenemende immigratie in de gemeente, die op haar beurt een tekort aan huisvesting met zich meebracht. De woningen zijn onderdeel van een ruimer project van diensten en ontmoetingsmogelijkheden (www.foyer.be).
 - Homeshare
In diverse landen bestaan projecten waarbij een student onderdak krijgt bij een oudere persoon of echtpaar in ruil voor gezelschap en kleine diensten. De studenten betalen weinig of geen huur en krijgen soms

zelfs een toelage. De bemiddeling gebeurt door een organisatie. Deze formule zou wellicht ook interessant kunnen zijn voor alleenstaande minima (<http://homeshare.org>).

5.4 Bevorderen gebruik inkomensondersteunende en participatie bevorderende regelingen

Ondanks een goed armoedebeleid is er ook in Tilburg sprake van verborgen armoede en zijn inkomensondersteunende regelingen onvoldoende bekend of worden niet gebruikt. In 2010 maakte 18,2% van de huishoudens die korter dan drie jaar een inkomen op minimumniveau hebben, van geen enkele regeling gebruik, hoewel ze daar wel recht op hebben. Het is niet bekend of Tilburgse vrouwen eerder dan mannen armoede verbergen. Uit Belgisch onderzoek komt naar voren dat 68% van de vrouwen probeert te verbergen dat ze het moeilijk heeft om rond te komen en 59% durft geen financiële hulp te vragen.

Een groep die vaak onvoldoende bekend is met beschikbare armoederegelingen en hiervan geen gebruik maakt, zijn de werkende armen. Van de minima bestaat inmiddels meer dan de helft uit personen die behoren tot een huishouden waarbij inkomen uit arbeid de voornaamste inkomstenbron is. In de laagbetaalde, flexibele banen zijn vrouwen oververtegenwoordigd. Het CBS heeft berekend dat 31% van de vrouwen met hun baan minder dan 10.000 euro per jaar verdienen tegenover 18% van de mannen. Onder de werkende armen is de groep alleenstaande moeders de meest problematische groep.

Voor zover bekend maakt Tilburg in het benaderen en informeren van de minima geen onderscheid tussen mannen en vrouwen. Tilburg probeert verborgen armoede te voorkomen door duidelijke en gerichte voorlichting en communicatie, intensieve ketensamenwerking, ondersteuning bij administratie en persoonlijke benadering. Naast het stedelijke armoedebeleid heeft het wijkgericht werken met projecten zoals 'De Doorbraak' en 'Verbindende schakels' een belangrijke functie in het signaleren van armoede. Verder spelen het Veiligheidshuis en het Zorghuis een belangrijke rol.

Vroegtijdige signalering van armoede bij kinderen vindt plaats in samenwerking met het Centrum voor Jeugd en Gezin. Signalering van armoedeproblematiek maakt onderdeel uit van een cursus vroegtijdige signalering voor professionals in kinderopvang, hulpverlening en onderwijs.

Daarnaast is er een Centraal Meldpunt Armoede waar alle Tilburgers zichzelf of anderen kunnen melden die door financiële problemen in een uitzichtloze situatie zijn geraakt.

Tilburg heeft een groot aantal werkende armen persoonlijk kunnen informeren over de diverse regelingen door een bestandskoppeling met de belastingdienst. Deelname aan de regelingen is afhankelijk van de gestelde inkomensnorm. Ondersteunende diensten, zoals loket Z, schuldhulpverlening en nazorg, zijn toegankelijk voor alle werkende armen.

Aandachtspunten

- Uit schaamte om uit te komen voor hun armoede maken veel mensen nog steeds geen gebruik van inkomensondersteunende maatregelen waar ze recht op hebben. Tilburg probeert in de informatie aandacht te besteden om dit taboe te doorbreken en er nadruk op te leggen dat inkomensondersteunende

maatregelen een recht zijn, geen gunst. Niet de mensen in armoede, maar de maatschappij die steeds armoede (re)produceert, is het probleem. Doelgroepgerichte communicatie voor de kwetsbare groepen vrouwen, zoals die in deze nota omschreven zijn, zou daarop een aanvulling kunnen zijn.

- Met een hoog inkomen kun je wel met een parttimebaan economische zelfstandigheid verwerven, met een laag inkomen nauwelijks. Dit betekent dat kinderen van ouders met lage inkomens veel minder tijd van hun eigen ouders wordt 'ge Gund' dan kinderen van ouders met hoge inkomens. Naast economische doelen zou in het beleid daarom ook gestreefd moeten worden naar zorgdoelen.

Verder lezen

- 'Check: Praktische gids voor vrouwen en hun geld'
Vlot geschreven gids om vrouwen te informeren en sensibiliseren. Over hoe ze financiële valkuilen kunnen vermijden, hun toekomst veilig kunnen stellen, maar ook waar ze de kinderen mee naartoe kunnen nemen voor een leuk en goedkoop uitje. De gids geeft vrouwen financiële adviezen zonder belerend te zijn. De problematiek wordt aangekaart en bespreekbaar gemaakt. Uitgebracht door Comeva en de Koning Boudewijnstichting. Te downloaden op www.comeva.be.

6 Conclusies

Als men armoede op individueel niveau analyseert, blijkt ruim driekwart van de minima in Tilburg vrouw te zijn. Ook langdurige armoede komt het meest onder vrouwen voor. In de beleidsteksten over het Tilburgse armoedebeleid staan echter nauwelijks expliciete verwijzingen naar beoogde effecten voor mannen en vrouwen. De cijfers zijn gebaseerd op huishoudens waardoor het moeilijk te bepalen is of het beleid dezelfde resultaten heeft voor vrouwen en mannen. Ondanks deze beperkingen hebben we in hoofdstuk 5 geprobeerd indicaties aan te geven voor emancipatie effecten. Ook is gekeken naar de mogelijkheden die de gemeente Tilburg heeft om mogelijke negatieve effecten te beperken of te voorkomen en positieve effecten te versterken. Tot slot zetten we voor u, bij wijze van conclusie, de belangrijkste antwoorden op de onderzoeksvragen op een rijtje.

Draagt het beleid bij aan het vergroten van economische zelfstandigheid voor mannen en vrouwen?

Van de Tilburgse vrouwen is slechts 46% economisch zelfstandig tegenover 70% van de mannen. Tilburg wil flink investeren om mensen aan het werk te krijgen. Waar geen mogelijkheden zijn voor regulier werk, wordt gezocht naar mogelijkheden in het kader van de Awbz/Wmo en aansluiting met de wijk. Door (meer) te werken zouden mensen hun netto inkomen kunnen verbeteren. Helaas is dat in de praktijk niet altijd het geval en blijkt de armoedeval vooral vrouwen te treffen. Alleenstaande moeders gaan er bijvoorbeeld op achteruit als ze vier dagen tegen minimumloon gaan werken.

Vooraf meisjes hebben een achterstand wat betreft financiële en onderhandelingsvaardigheden. Tilburg heeft een goed initiatief genomen door kinderen cursussen te geven over omgaan met geld.

- *Tilburg kan door inkomensondersteuning deze negatieve effecten beperken. Van belang zijn vooral de regelingen die ondersteunend zijn voor opvang en zorg voor kinderen, schuldhulpverlening en de nazorg (inclusief financiële compensatie).*

Financieel afhankelijke vrouwen zijn kwetsbaar voor armoede, bijvoorbeeld na een scheiding. Het kan hen ook gevangen houden in een slechte relatie.

- *Het is belangrijk dat naast sociale activering voor uitkeringsgerechtigden ook niet-uitkeringsgerechtigden goede toegang krijgen tot arbeidsbemiddeling en re-integratietrajecten zoals het Tilburgse project 'Eigen kracht'.*

Mantelzorg kost tijd en geld en kan negatieve effecten hebben op de economische zelfstandigheid. Onder de mantelzorgers zijn vrouwen oververtegenwoordigd.

- *In het kader van de Wmo/AWBZ zal er voor gewaakt moeten worden dat een beroep op eigen zorgverantwoordelijkheid niet ten koste gaat van economische zelfstandigheid en sociale participatie.*

Draagt het beleid bij aan het vergroten van keuzemogelijkheden voor mannen en vrouwen?

Keuzemogelijkheden van vrouwen en mannen worden vergroot als ze betaalde arbeid en zorgtaken kunnen combineren. Zodra er kinderen komen is het in de praktijk vooral de vrouw die zorgt. Na een scheiding blijven kinderen in 80% van de gevallen bij hun moeder wonen, slechts 15% van de vaders deelt de zorg van de kinderen in de vorm van een co-ouderschap en kinderen gaan in 5% fulltime bij

hun vader wonen. Bijna twee derde van alle arme kinderen in Tilburg wordt verzorgd door een alleenstaande moeder. Het doorbreken van rolpatronen en acceptatie van de crèche om mannen en vrouwen te helpen hun leven naar eigen inzicht vorm te geven, blijkt een moeizaam proces.

- *De gemeente kan een rol spelen om rolpatronen te doorbreken.*

Met een hoog inkomen kun je wel met een parttime baan economische zelfstandigheid verwerven. Maar met een laag inkomen nauwelijks. Dit betekent dat kinderen van ouders met lage inkomens veel minder tijd van hun eigen ouders wordt 'ge-gund' dan kinderen van ouders met hoge inkomens.

- *Naast economische doelen zou in het beleid ook gestreefd moeten worden naar zorgdoelen.*

Naast de zorg voor kinderen nemen vrouwen ook het grootste deel van de mantelzorg voor overige familieleden op zich.

- *Regelingen die ondersteunend zijn voor opvang en zorg van kinderen, en respijtmogelijkheden bij mantelzorg, helpen vrouwen om zich meer in te zetten voor werken en/of scholing.*

Draagt het beleid bij aan een verbetering van de maatschappelijke positie van vrouwen en specifieke groepen onder hen? Is er sprake van sociale stijging?

Onderwijs en het hebben van een goede startkwalificatie is een belangrijke voorwaarde voor sociale stijging. Hier hebben vrouwen een belangrijke inhaalslag gemaakt. De laatste jaren halen meisjes zelfs een hoger onderwijsniveau dan jongens. Een groep die echter speciale aandacht vraagt zijn de tienermoeders. Zij kunnen opvoeden moeilijk combineren met school. Veel meisjes uit etnische minderheden doen het goed op school, maar er is een aanzienlijke groep die na hun opleiding niet gaat werken.

- *Uitvoeringsregels met betrekking tot jongeren binnen de Wwb dienen zo soepel mogelijk te worden toegepast waar het jonge alleenstaande ouders betreft. Als de wet een verslechtering betekent voor deze doelgroep kan beleidsinformatie gesignaleerd en verzameld te worden ten behoeve van de VNG en de landelijke overheid.*

Laaggeschoolde banen bieden minder vaak doorgroeimogelijkheden waardoor de kans op inkomensgroei gering is. In de laagbetaalde, flexibele banen zijn vrouwen oververtegenwoordigd

- *Continue bijscholing en/of omscholing van laagopgeleide vrouwen zou prioriteit moeten hebben. Als hierbij ook aandacht gegeven wordt aan zorg en ondersteuning in de omgeving is de kans op sociale stijging het grootst.*

Migrantenvrouwen met een betaalde baan werken meer uren dan autochtone vrouwen. Laagopgeleide Surinaamse en Antilliaanse vrouwen werken het meeste uren vaak in combinatie met alleenstaand moederschap.

- *Gebruik de ervaringsdeskundigheid van Surinaamse en Antilliaanse wat betreft combineren van zorg en arbeid voor beleid.*

Er zullen altijd mensen zijn die door een combinatie van factoren geen regulier werk kunnen verrichten. Doordat de arbeidsmarkt de laatste jaren veeleisender is geworden wordt deze groep alleen maar groter. Tilburg heeft een goed netwerk voor sociale activering om sociaal isolement te helpen voorkomen of doorbreken. Er komt een wettelijke plicht om bij een uitkering naar vermogen een tegenprestatie te leveren. Dit zal het meest opleveren als die tegenprestatie is afgestemd op de mogelijkheden en behoeften van de mensen. Op wat de mensen al wel weten en zich wel voor inzetten.

Chronisch zieken en mensen met een beperking zijn langdurig of blijvend afhankelijk van een uitkering en hebben hogere kosten voor hun levensonderhoud. Hun

kansen op sociale stijging zijn gering. Vrouwen ervaren meer gezondheidsproblemen dan mannen. Vrouwen uit etnische minderheden hebben meer langdurige aandoeningen.

- *Sociale activering is voor deze groep extra belangrijk omdat ze door hun ziekte of beperking al minder mogelijkheden hebben om mee te doen.*

Tot slot

Tilburg kent een gedegen en ruimhartig armoedebeleid, maar de invalshoek van emancipatie heeft tot nu toe te weinig aandacht gekregen. Dit rapport toont aan dat er nog winst is te behalen, zowel voor arme vrouwen zelf als voor de samenleving. Structurele oplossingen voor de oorzaken waarom armoede vrouwen harder treft zullen preventief werken, waardoor er minder mensen onder de armoedegrens leven.

In Vlaanderen spreekt men van 'kansengroepen', in plaats van 'kwetsbare burgers'. Een mooie en treffende omschrijving, want er liggen volop kansen voor structurele oplossingen. Als in de jaarlijkse armoedemonitor een beschrijving van gewenste effecten van emancipatie opgenomen wordt, kan Tilburg het armoedebeleid aanscherpen en monitoren. Door daarbij nog meer de ervaringsdeskundigheid van arme vrouwen in te zetten zal de aanpak van armoede des te effectiever zijn.

Geraadpleegde literatuur

Altena, A., Jonker, I. en Wolf, J. (2009) *'Onderzoek naar meiden en moeders in de residentiële opvang*, Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg, Universitair Medisch Centrum St Radboud, Nijmegen

Bloemendaal, I., de Kroon, S., van der Velde, F. (2008) *Allochtone vrouwen in de zorg. Motivaties, preferenties en belemmeringen voor het werken in de zorg bij Turkse en Marokkaanse meisjes en vrouwen*, RWI

Bos, W., Moonen, L., Ament, P., Huynen, B. en Otten, F. (2010) Kans op armoede: de beleidsmatige inkomensgrens en de lage-inkomensgrens. In: *'Armoedesignalement 2010'*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.

Bouma, S., L. Coenen, A. Kerckhaert (2011) *Arbeidsmarktpositie van niet-westerse allochtonen*, Research voor Beleid, Zoetermeer

Brakel, M. van den & Lok, R. (2009) De inkomenssituatie van alleenstaande moeders: trends en dynamiek. *CBS-socialeconomische trends, 4^e kwartaal 2009*, Den Haag

Brakel, M. van den, Moonen, L. (2009) *'Is armoede erfelijk?'*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

BRIZ nieuwsbrief 25, mei 2009

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), <http://www.statline.nl>

CBS (2009) *Lage inkomens, kans op armoede en uitsluiting 2009*, Den Haag

CBS, SCP (2011) *Armoedesignalement 2011*, Den Haag

Centrum voor Arbeid en Beleid (2010) *Divosa-monitor 2010, Scherp aan de wind. Sociale diensten en participatiebevordering*, Groningen

Cloin, M. (2010) *Het werken waard. Het arbeidsaanbod van laagopgeleide vrouwen vanuit een economisch en sociologisch perspectief*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag

Dodeweerd, M. van, (2005) *Dossier Armoede in Nederland*, Werkgroep Arme Kant van Nederland/EVA, 's-Hertogenbosch

Egten, van, C., Hoog, de, S. (2010) *Misschien had ik wel hoger gekund. Schoolloopbanen van meisjes uit etnische minderheidsgroepen*, Equality, Den Haag

E-Quality (2009) *Factsheet vrouwen en geld*

E-Quality (2011) *Factsheet gelijke beloning*

Fé. Research, (2010) *'Berekende Toekomst'*, in opdracht van de Koning Boudewijnstichting en Comeva

FNV, Persbericht Vakantiewerkcampagne 2009

Gemeente Tilburg

- *Armoedemonitor 2009*
- *Armoedemonitor 2010*
- *Coalitieakkoord Tilburg 2010 – 2014*, april 2010
- *Conceptvisie Doorontwikkeling Wmo naar wijkgerichte aanpak*, september 2010
- *De cirkel doorbreken. Bevindingen van de taskforce armoede (2006)*
- *De cirkel doorbreken deel 2. Bevindingen van de Taskforce Armoede 2 (2008)*
- *Doorstart cirkel doorbreken*, Raadsbesluit 20 april 2009
- *Kansrijke stad, vitale wijken. Visie op welzijn 2008-2011 (2007)*
- *Rapportage 'de (doorstart) cirkel doorbreken' juli 2009*
- *Rapportage 'de (doorstart) cirkel doorbreken' juli 2010*
- *Werkende armen in beeld (2008)*

Hoog, S., de, Egten, C., van & Jong, T., de (2010) *Vrouwen en financiële zelfredzaamheid. Een onderzoek naar de kenmerken van financieel kwetsbare vrouwen*, Den Haag: E-Quality

Inspectie Werk en Inkomen (2010) *Armoedebestrijding*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag

Keizer, M., S. Keuzenkamp,(2011) *Moeilijk werken Gezondheid en de arbeidsdeelname van migrantenvrouwen*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag

Keuzenkamp, S. (2007) *Wat heeft mevrouw Benayad aan emancipatie-onderzoek? (oratie)*. Amsterdam: Vrije Universiteit

Keuzenkamp, S. (red.) (2009) *Deeltijd (g)een probleem. Mogelijkheden om de arbeidsduur van vrouwen met kleine deeltijdbanen te vergroten*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag

KWIZ, (2009) *Het kind van de rekening. Een onderzoek naar alleenstaande moeders in de schuldhulpverlening*, Groningen

Löfström, A. (2009) *Gender equality, economic growth and employment*, Stockholm

Meesters, M.J. en A. Oudejans (2005) *handleiding Emancipatie-effectrapportage*, Ministerie SZW, Den Haag

Merens, A., M. van den Brakel, M. Hartgers, B. Hermans (2011) *Emancipatiemonitor 2010*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag

Meulders, D en S. O'Dorchai (2010) *Gender en Inkomen Analyse en ontwikkeling van indicatoren BGIA*, Brussel

Nefs, L. (2010) *Armoedebeleving Gemeente Tilburg Klantprofielen van de Stichting Tilburgse Voedselbank en Tilburgse re-integratietrajecten*, Universiteit van Tilburg

- Nibud (2007) *Onderzoek geld en relatie*, Utrecht
- Nibud (2011) *Minima-effectrapportage gemeenten Tilburg en Goirle 2011 (Concept)*
- OCW (2011) *Hoofdlijnen emancipatiebeleid: vrouwen- en homo-emancipatie 2015*
- Ommeren, M. van, M. Folkeringa, F. Volker, N. Timmermans en M. Engelen, (2011) *Je weet wat je hebt, maar niet wat je krijgt. niet-werkende vrouwen en de keuze voor werk*, Research voor Beleid, Zoetermeer
- Plantenga, J. (2008) De arbeidsmarktparticipatie van vrouwen. In: *Economisch Statistische Berichten*, jg. 93, nr. 4533, p. 42-46.
- Perspectief (2010 nummer 2) *Iedereen erbij en Actief. Actief burgerschap en kansengroepen*
- Portegijs, W. en S. Keuzenkamp (red.) (2008) *Nederland deeltijdland. Vrouwen en deeltijdwerk*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Portegijs, W., M. Cloin, S. Keuzenkamp, A. Merens en E. Steenvoorden (2008) *Verdeelde tijd. Waarom vrouwen in deeltijd werken*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Pott-Buter, H. en K. Tijdens (2002) *Emancipatie-effectrapportage belastingen en premies. Een verkenning naar nieuwe mogelijkheden vanuit het belastingstelsel 2001*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam
- ROA / Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (2009). *'Zonder diploma. Aanleiding, kansen en toekomstintenties'*, Maastricht
- Römkens, R, van der Aa, S., Lens, K., Oskam, M. & van der Schoot, A. (2011) *Interventies bij huiselijk geweld*, INTERVICT, Universiteit van Tilburg
- Sap, J. (2007) *Maak meer werk van vrouwen*. Rapport in het kader van de "Nadere verkenning levenslange participatie" van de Visitatiecommissie Emancipatie Utrecht
- Stichting Vrouwenennetwerk Brabant (2011) *Verwennen is verwaarlozen – van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving*, Tilburg
- Sociale Alliantie (2011) *Crisis ombuigen in kansen*
- Taner, B. en P. Hendrix (2007) *De armoedeval. Een nieuwe kijk op een oud probleem*. Den Haag: ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Bijlage 1

Bezuinigingsvoorstellen gemeente Tilburg voor het thema Sociale Stijging

Onderwijs en jeugd	Bedrag
Brede school: div. maatregelen	75.000
BDU Jeugd en gezin: besparing frontoffice kosten	150.000
Focus 0-12 en risicojeugd	566.000
Onderwijshuisvesting: div. maatregelen	186.000
Arbeidsmarkt kwalificerend assistent	316.000
Focussen op onderwijsachterstand beleid en taalontwikkeling	644.000
Onderwijshuisvesting: efficiency	77.000
Leerlingenvervoer (verhogen afstandscriterium)	228.000
Zorg en Welzijn	Bedrag
Ouderenbeleid/stopzetten subsidie maaltijdvoorziening	282.000
Individuele voorzieningen (woonvoorzieningen)	410.000
Individuele voorzieningen (scootmobielen)	180.000
Individuele voorzieningen (HbH1)	1.426.000
WMO collectief vervoer	1.300.000
Bezuiniging op buurtbemiddeling	30.000
Stoppen subsidie medicinale heroïneverstrekking	192.000

Zorg en Welzijn	Bedrag
Bezuiniging op diensten wonen met zorg	200.000
Middelen pakketmaatregel AWBZ	400.000
Bezuiniging vrouwenopvang De Bocht	100.000
Bezuiniging op preventie GGZ en verslaving	150.000
Taakstelling Montfransmiddelen op zorg en welzijn	17.000
Taakstelling ontstapelen op zorg en welzijn	101.000
Integratie	Bedrag
Bezuiniging Ramadan activiteiten	20.000
Bezuiniging Dialoog en ontmoeting	20.000
Taakstellende bezuiniging integratie incl. Montfrans	138.000
Verminderde ambtelijke inzet integratie	175.000
Armoedebeleid	Bedrag
Verlagen grens sociaal minimum naar 110%	276.000
Collectieve ziektekostenverzekering als voorliggende voorziening	500.000
Verlagen uitvoeringskosten bijzondere bijstand)	300.000
Arbeidsmarktbeleid	Bedrag
Rijkskorting participatiebudget	15.156.000
Caseload verhogen	340.000

Bijlage 2

Armoedecijfers voor mannen en vrouwen in Tilburg

Volgens de armoedemonitor 2010 maakt in Tilburg 10,4% van alle vrouwen deel uit van een huishouden met een minimuminkomen en 8,8% van alle mannen.

In de armoedemonitor 2009 staan iets meer seksspecifieke gegevens. Als je deze cijfers bekijkt, kom je al tot een groter percentage arme vrouwen: van alleenstaanden en eenoudergezinnen is de verdeling tussen mannen en vrouwen bekend en voor de meerpersoonshuishoudens gaan we er vanuit gaan dat de helft uit mannen en de helft uit vrouwen bestaat. In cijfers:

	Vrouw	Man
Alleenstaand	2.938	2.463
Eenoudergezin	1.950	135
Helft meerpersoons zonder kinderen	554	554
Helft meerpersoons met kinderen	623	623
Totaal	6.064 (62%)	3.775 (38%)

Kijken we naar gegevens over personen in armoedehuishoudens die opgesplitst zijn naar geslacht en leeftijd, komen de verschillen beter tot uiting. Vanaf 35 jaar zie je een toename van het aantal vrouwen, variërend van 54 tot 100%:

Aantal personen in armoedehuishoudens, naar geslacht en leeftijd per 1 jan. 2011

	mannen		vrouwen	
	Aantal	%	Aantal	%
leeftijd persoon				
00-04	696	51	667	49
05-09	693	48	752	52
10-14	735	52	689	48
15-19	656	52	617	48
20-24	815	49	836	51
25-29	797	50	796	50
30-34	604	50	609	50
35-39	547	44	697	56
40-44	602	45	736	55
45-49	635	44	753	54
50-54	493	42	697	58
55-59	450	42	615	58
60-64	467	42	634	58
65-69	284	41	412	59
70-74	201	34	407	66
75-79	127	28	324	72
80-84	64	22	230	78
85-89	28	18	126	82
90-94	4	9	42	91
95-99	0	0	10	100
100+	0	0	1	100

Bron: Armoedemonitor Tilburg, 2010; gegevens excl. de huishoudens in tehuizen en instellingen.

Bijlage 3

Armoedeval 2011

Het kabinet Rutte heeft een aantal bezuinigingsmaatregelen aangekondigd die direct gevolg hebben voor de armoedeval. De maatregelen zijn nog niet definitief vastgesteld, maar duidelijk is dat de lagere inkomens geconfronteerd worden met een stapeling van kortingen op de sociale zekerheid. In onderstaande tabel treft u een doorberekening aan op basis van de rijksbegroting.

Tabel 1. Armoedeval 2011

	Vooruitgang in %			Extra euro's per maand (afgerond op € 5)		
	2010	2011	verschil*	2010	2011	verschil
Werkloosheidsval						
<i>Aanvaarden werk op minimumloonniveau (voltijdbaan)</i>						
Alleenverdiener met kinderen	2%	2%	0%	40	40	0
Alleenstaande	14%	14%	0%	155	160	5
Alleenstaande ouder (gaat 4 dagen werken)	- 4%	- 5%	- 1%	- 65	- 85	- 20
<i>Aanvaarden werk op 120% minimumloonniveau (voltijdbaan)</i>						
Alleenverdiener met kinderen	5%	4%	- 1%	85	80	- 5
Alleenstaande	21%	22%	1%	235	245	10
Alleenstaande ouder (gaat 4 dagen werken)	8%	7%	-1%	140	125	-15
Herintredersval						
<i>(inkomensvoortgang bij 2½ dag werken door niet-werkende partner)</i>						
Hoofd minimumloon, partner minimumloonniveau	13%	11%	-1%	240	220	- 20
Hoofd 120% minimumloon, partner 120% minimumloonniveau	19%	18%	0%	355	355	0
Deeltijdval (minstverdienende partner)						
<i>Hoofd minimumloon</i>						
Partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (minimumloonniveau)	6%	5%	- 1%	125	115	- 10
Partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (minimumloonniveau)	7%	7%	0%	145	145	0
<i>Hoofd modaal</i>						
Partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (minimumloonniveau)	7%	7%	0%	175	170	- 5
Partner gaat van 3 naar 4 dagen werk	7%	6%	- 1%	185	170	- 15

	Vooruitgang in %			Extra euro's per maand (afgerond op € 5)		
	2010	2011	verschil*	2010	2011	verschil
(minimumloonniveau)						
Partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (120% minimumloonniveau)	8%	8%	- 1%	210	195	- 15
Partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (120% minimumloonniveau)	8%	7%	- 1%	215	195	- 20
Partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (modaal niveau)	12%	12%	- 1%	340	325	- 15
Partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (modaal niveau)	8%	7%	0%	240	225	- 15

Bron: www.rijksbegroting.nl, Tabel 41.3 Indicatoren operationele doelstelling 2

Bijlage 4

Casulistiek consequenties stapeling bezuinigingen vanaf 2012

De bezuinigingen stapelen zich op in 2012 en dat leidt in veel gevallen tot moeilijke, zo niet schrijnende, situaties, zoals blijkt uit deze voorbeelden van Feniks, Stedelijk Centrum voor Emancipatie Tilburg.

CASUS 1. Mevrouw A – huidige situatie

Mevrouw is een alleenstaande moeder van 25 jaar met een zoontje van 6 jaar. Zij heeft een bijstandsuitkering en woont samen met haar zoontje in een eengezinswoning. Zij heeft een vriend met ernstige gezondheidsproblemen, met wie zij een latrelatie heeft. In de toekomst hopen ze te gaan trouwen.

In het verleden is er bij mevrouw een borderlinestoornis geconstateerd, waarvoor ze wekelijks therapie krijgt vanuit de GGZ.

Haar zoontje krijgt speciaal onderwijs (cluster 4) en maakt gebruik van leerlingenvervoer om op school te komen. Hij wordt daarbij begeleid vanuit MEE.

Binnenkort zal er drie keer per week begeleiding plaatsvinden bij haar thuis (intensieve begeleiding vanuit de GGZ). Op dit moment koopt ze de zorg voor haar zoon in via een PGB.

Haar huis is qua inrichting niet geschikt voor haar zoon en moet aangepast worden. Hij heeft o.a. last van een aantal allergieën en gebruikt daarnaast diverse medicijnen. Mevrouw wordt maandelijks geconfronteerd met extra kosten voor haar zoontje, die niet worden vergoed, zoals speciale zeep, wasmiddel en speciale kleding en schoenen, die vanwege gedragsproblematiek van haar zoontje moeten worden aangeschaft.

Mevrouw heeft kort geleden haar tandarts bezocht, omdat ze een brug zou moeten laten plaatsen. Omdat ze een overbeet heeft en de brug zonder overbeet zal worden geplaatst, bestaat de kans dat ze na de behandeling naar een logopedist moet om opnieuw te leren praten met de brug. Daarnaast heeft zij last van een blaasprobleem, waardoor zij niet in staat is om te fietsen en aangewezen is op het openbaar vervoer. Deze kosten kunnen nu eventueel worden vergoed door de bijzondere bijstand, mits er een doktersverklaring ligt.

Gevolgen stapeling bezuinigingen voor mevrouw A:

- Verhoging premies zorgverzekering en aanvullende verzekering.
- Invoering eigen bijdrage GGZ met € 200,- per jaar of € 100,- voor behandelingen tot 100 minuten.
- Verlaging zorgtoeslag met € 40,- per jaar.
- PGB verdwijnt voor haar en haar zoontje per 1 januari 2014; zij zal dan een beroep moeten doen op de Wmo-regeling. Vanaf 2011 al een verlaging PGB met 3%.
- Verhoging eigen bijdrage ziektekosten van € 50,- per jaar.
- Verlaging van de huurtoeslag, terwijl de huur omhoog gaat.
- Eigen bijdrage Wmo (inkomensafhankelijk).
- Beperkingen/bezuinigingen leerlingenvervoer.
- Diverse organisaties en/of instellingen waar mevr. A. nu een beroep op doet, krijgen vanaf 2011 te maken met bezuinigingen, waar zij en haar zoontje het slachtoffer van dreigen te worden: MEE, GGZ, gemeente Tilburg (bijzondere bijstand, toeslagen), speciaal onderwijs.
- Beperking kindgebondenbudget (wordt niet gecorrigeerd voor de inflatie van 2012 tot 2015).

CASUS 2. Mevrouw B – huidige situatie

Mevrouw is een 41-jarige alleenstaande moeder met twee inwonende kinderen van acht (zoon) en negen (dochter) jaar. Haar zoontje is autistisch en volgt speciaal onderwijs. Hij heeft verder ook last van spraak- en gedragsproblemen. Onderzoek hiernaar is nog steeds gaande en hij wordt begeleid door Stichting MEE.

Twee jaar geleden heeft mevrouw een generaal pardon gekregen. Zij heeft een Armeense achtergrond. Voorheen heeft zij in een asielzoekerscentrum gewoond en zij is daarna enige tijd dakloos geweest en heeft met haar kinderen op straat geleefd. Haar dochtertje heeft last van verlatingsangst.

Mevrouw woont nu met haar kinderen in een huurwoning. Zij heeft geen schulden, maar kan nauwelijks uitkomen met haar WWB-uitkering. Zij heeft last van diverse gezondheidsklachten: zij heeft overgewicht, is erg moe, heeft last van hoge bloeddruk en ook van spierklachten, waarvoor ze fysiotherapie krijgt. Daarnaast heeft ze een aantal psychische klachten. Zo heeft ze regelmatig last van angst- en paniekaanvallen, waarvoor ze eerder al psychische behandeling heeft gekregen. Ze piekert veel en heeft last van stress, waarvoor ze soms valium inneemt. Momenteel volgt zij een sociaal activeringstraject bij Feniks. Zij heeft weinig schoolopleiding en weinig werkervaring, maar spreekt redelijk goed Nederlands.

Gevolgen stapeling bezuinigingen voor mevrouw B

- Verhoging premie zorgverzekering met € 40,-.
- Verhoging aanvullende verzekering.
- Verhoging eigen risico zorgkosten met € 40,- per jaar.
- Verkleining basispakket: bijvoorbeeld fysiotherapie moet voor de basiszorgverzekering worden bijbetaald of bijverzekerd. Bij de aanvullende verzekering is dat per zorgverzekeraar verschillend.
- Datzelfde geldt voor de dieetadvisering waar mevrouw i.v.m. haar overgewicht gebruik van maakt.
- Mevrouw heeft last van psychische problemen, waarvoor ze momenteel nog geen begeleiding krijgt. Toch is het denkbaar dat zij in 2012 wel professionele hulp moet aanvragen voor psychische ondersteuning. De GGZ zal een fikse eigen bijdrage invoeren. Ook de eerstelijnspsycholoog zal de eigen bijdrage gaan verhogen van € 10,- naar € 20,- per behandeling. Zelfs bij behandeling via internet zal een eigen bijdrage € 50,- bedragen.
- Verlaging zorgtoeslag.
- Verlaging huurtoeslag.
- Mevrouw volgt nu een sociaal activeringstraject. Wanneer zij uitstroomt naar regulier of vrijwilligerswerk, zal ze in de vakantieperioden kinderopvang moeten aanvragen.
- De eigen bijdrage van de kinderopvang wordt o.a. voor ouders met een minimuminkomen fors verhoogd.
- Beperking kindgebondenbudget; wordt niet gecorrigeerd voor de inflatie van 2012 tot 2015.
- Beperking re-integratie: premie wordt geschrapt, iedereen moet naar vermogen aan het (vrijwilligers)werk.
- Het onderwijsrugzakje (PGB) wordt afgeschaft. Scholen krijgen daarnaast minder geld om leerlingen met een beperking te begeleiden.
- Beperking en bezuiniging leerlingenvervoer.
- Bezuinigingen MEE.

CASUS 3. Mevrouw C – huidige situatie

Mevrouw is een alleenstaande moeder van twee zonen (16 en 21 jaar) met een Turkse achtergrond. Zij genoot tot voor kort een aanvullende WWB-uitkering, aangezien zij salaris ontvangt als voedingsassistente en als gastvrouw in een verzorgingshuis. Desondanks kan ze moeizaam rondkomen met haar inkomen en staat ze regelmatig rood op haar bankrekening. Zij heeft een 0-urencontract, maar werkt tegenwoordig zoveel uren dat zij net uit de uitkering kan komen. Om die reden is zij kort geleden gestopt met het sociaal activeringstraject bij Feniks.

Haar jongste zoon woont bij haar in en ook haar oudste zoon woont sinds kort weer bij haar vanwege gemaakte schulden. Hij heeft (nog) geen werk en heeft sinds kort een uitkering aangevraagd via de Wet WIJ. Gelukkig zijn deze schulden niet op haar te verhalen, omdat hij ouder dan 21 jaar is. Haar jongste zoon staat onder toezicht van Jeugdzorg wegens gedragsproblematiek.

Mevrouw woont in een huurwoning. Zij heeft last van een aantal gezondheidsklachten, een spastische darm, astma, allergische aandoeningen, en migraine. Daarnaast heeft ze last van slaapproblemen en stress gerelateerde klachten. Zij krijgt medicatie voor haar slaapprobleem, voor haar astma en voor haar allergieën.

Gevolgen stapeling bezuinigingen voor mevrouw C

- Haar zorgtoeslag gaat omlaag, terwijl haar zorgpremie maandelijks stijgt met € 40,-.
- Haar bijdrage eigen risico voor de zorgkosten gaat omhoog met € 50,-.
- Haar huurtoeslag gaat omlaag, terwijl de normhuren verhoogd zullen worden.
- Haar woonlasten zullen stijgen, omdat de gemeentelijke belastingen (OZB) worden verhoogd. Met haar uitkering kreeg ze hiervoor ontheffing, met betaald werk loopt ze de kans dat haar inkomen net boven de grens voor ontheffing uitkomt.
- De normering van de inkomensgrens van het gemeentelijk minimabeleid wordt verlaagd van 120% naar 110% van het sociaal minimum. De kans dat mevrouw daar net boven zal komen is reëel, omdat ze geen vaste werktijden heeft en in de zorgsector werkzaam is. Uiteindelijk zal ze dan niet meer in aanmerking komen voor bepaalde voorzieningen, zoals langdurigheidstoeslag, Meedoen-regeling of bijzondere bijstand.
- Invoering van de huishoudinkomenstoets, waardoor ouders en inwonende meerderjarige kinderen één gezamenlijke uitkering krijgen. Voor haar inwonende zoon betekent dit dat hij geen beroep meer kan doen op een uitkering, omdat zijn moeder betaald werk heeft. Hij zal in dat geval onderhouden moeten worden door zijn moeder, tenzij hij zelf betaald werk kan vinden. Haar zoon kan echter verplicht gesteld worden terug naar school te gaan, omdat hij geen startkwalificatie op niveau 2 heeft.
- Bepaalde medicijnen vallen straks niet meer onder de basisverzekering. Mogelijk zal zij haar medicatie voor haar astma en haar slaaptabletten voortaan zelf moeten bekostigen. De alleenstaande ouderkorting gaat wegvallen, omdat de leeftijdsgrens hiervoor is verlaagd van 27 naar 18 jaar. Dit geldt ook voor de aanvullende alleenstaande ouderkorting die zij tot voor kort ontving.
- De aftrek levensonderhoud kinderen is verlaagd van 30 naar 21 jaar (de zoon van mevrouw is al snel geen 21 jaar meer).
- De jeugdzorg wordt overgeheveld naar de gemeente en dat gaat gepaard met een bezuiniging van 300 miljoen. Nog niet te overzien is wat dit voor consequenties zal hebben voor de mensen die een beroep moeten doen op de

Jeugdzorg; wel is al duidelijk dat er een invoering zal plaatsvinden van een Ouderbesparingsbijdrage.

CASUS 4. Mevrouw D – huidige situatie

Mevrouw is een gehuwde vrouw van 32 jaar en heeft twee kinderen, een zontje van acht en een dochter van vier jaar. Haar zontje heeft PD NOS en gaat naar een school voor speciaal onderwijs; haar dochter gaat sinds kort naar de basisschool.

Het echtpaar heeft een aantal schulden, die maandelijks door haar partner worden betaald. Zelf heeft ze nauwelijks zicht op hun gezamenlijke financiële situatie. Haar man is werkzaam en zijn inkomen is net te hoog om in aanmerking te komen voor diverse toeslagen. Om dit op te vangen heeft mevrouw tot voor kort gewerkt in de schoonmaak voor tien uren per week. Haar contract is echter niet verlengd, waardoor ze dit geld nu maandelijks moeten missen. Mevrouw is laaggeschoold en heeft weinig werkervaring.

Zij neemt twee keer per week deel aan het sociaal activeringstraject bij Feniks. Daar is zij doorverwezen naar het ROC voor het volgen van een basis rekencursus (omdat er sprake is van een rekenachterstand). Momenteel krijgt zij wekelijks begeleiding van het OCB, Orthopedisch Centrum Brabant (hulp bij invullen formulieren en opvoedingsondersteuning) bij haar thuis vanuit een PGB. Haar zontje krijgt een keer per twee weken therapie vanuit Junior Care (psychische motorische therapie). Binnenkort zal hij worden opgenomen voor een 24-uur-observatie. Hij gebruikt sinds kort Ritalin, waardoor hij wat rustiger is geworden. Mevrouw zelf gebruikt antidepressiva en slaapt slecht. Zij heeft last van overgewicht en als gevolg daarvan gewrichtsklachten. Zij probeert regelmatig wat af te vallen, wat maar ten dele lukt. Haar partner heeft last van astma, waarvoor hij medicatie krijgt.

Gevolgen stapeling bezuinigingen voor mevrouw D

- Verhoging premie zorgverzekering en aanvullende verzekering.
- Geen huurtoeslag (i.v.m. inkomen echtgenoot).
- Verhoging gemeentelijke belastingen.
- Beperking PGB tot indicatie verblijf. Voor mensen zonder verblijfsindicatie vervalt de PGB per 1 januari 2014 (vanaf dan moeten zij een beroep op de Wmo doen).
- Verlaging zorgtoeslag van € 100,- per jaar.
- Dieetadvies verdwijnt uit het basispakket, evenals de vergoeding voor bepaalde medicijnen, zoals Ritalin.
- Wet Tegemoetkoming Chronisch Zieken en Gehandicapten: echtparen met een minimuminkomen gaan er jaarlijks € 100,- op achteruit.
- Eigen bijdrage Wmo (inkomensafhankelijke bijdrage).
- Beperking/bezuiniging leerlingenvervoer.
- Het onderwijsrugzakje (PGB) wordt afgeschaft. Scholen krijgen tegelijkertijd minder geld om leerlingen met een beperking te begeleiden.

CASUS 5. Mevrouw E – huidige situatie

Mevrouw is een alleenstaande moeder van 31 jaar. Zij heeft een dochttertje van twee en een zontje van zes jaar. Samen met haar kinderen woont zij in een huurflat. Zij heeft een WWB-uitkering. Ook heeft ze een aantal schulden, waarvoor ze begeleiding krijgt vanuit Bureau Schuldhulpverlening. Dit traject loopt bijna af. Maandelijks lost zij € 103,- af aan haar zorgverzekeraar (totale schuld € 15.000,-). De schulden zijn zo hoog opgelopen, omdat haar ex-man, waarmee ze drie jaar getrouwd was, de administratie had verwaarloosd.

Mevrouw voelt zich regelmatig somber. Zij is het een en ander uit het verleden aan het verwerken, maar krijgt nog geen professionele hulp. Wel staat ze op de wachtlijst voor begeleiding van een psycholoog (eerstelijns). Na haar scheiding is ze vooral bezig geweest om haar leven weer op de rails te krijgen. Door sociale zaken is zij verwezen naar Feniks, mede omdat ze weinig zicht heeft op haar interesses en mogelijkheden. Momenteel neemt zij twee keer per week deel aan het sociaal activeringstraject bij Feniks. Daarnaast bezoekt zij op dinsdagochtend de activiteit 'Muziek met je kind' bij Feniks. De kosten van deze activiteit worden, dankzij de Mee-doen-regeling, vergoed.

Mevrouw heeft verder last van rugklachten, waardoor een te grote fysieke belasting qua werk niet gewenst is. Zij heeft weinig werkervaring en een laag scholingsniveau.

Gevolgen stapeling bezuinigingen voor mevrouw E

- Verhoging premie zorgverzekering en aanvullende verzekering.
- Eerstelijnspsycholoog: aantal behandelingen dat vergoed wordt, wordt verlaagd van acht naar vijf.
- Psycholoog: eigen bijdrage per behandeling wordt verhoogd van € 10,- naar € 20,-.
- Verlaging huurtoeslag, terwijl de huur waarschijnlijk omhoog zal gaan.
- Verlaging zorgtoeslag (waarschijnlijk € 40,- per jaar).
- Verhoging eigen bijdrage kinderopvang.
- Kindgebondenbudget: wordt niet gecorrigeerd voor de inflatie van 2012 tot en met 2015.
- Geen ontheffing sollicitatieplicht voor alleenstaande moeders met kleine kinderen (incidenteel maatwerk blijft wel van kracht).
- Beperkingen re-integratie (bezuinigingen).
- Tegenprestatie naar vermogen: iedereen moet naar vermogen aan het (vrijwilligers)werk.

CASUS 6. Mevrouw F – huidige situatie

Mevrouw F is een getrouwde vrouw met vier kinderen in de leeftijd van 2 tot 15 jaar. Het gezin leeft van een bijstandsuitkering. Ze komen nu, met veel moeite, precies rond. De man van mevrouw heeft een hernia, reuma en psychische klachten. Hij kan niet werken en is afhankelijk van de zorg van zijn vrouw. Mevrouw heeft geen opleiding en geen werkervaring, wat het erg moeilijk maakt om aan werk te komen. Temeer omdat zij alle zorg draagt voor haar man en kinderen, wat bij haar stress en spanningsklachten veroorzaakt. De fysieke en psychische klachten van meneer brengen hoge zorgkosten met zich mee. Met de aangekondigde bezuinigingen voor 2012 maakt mevrouw zich veel zorgen over de stijging van de zorgkosten en hoe ze volgend jaar moeten zien rond te komen.

Mevrouw maakt zich vooral zorgen om de zorgkosten en dat is niet onterecht; samen met de andere bezuinigingen zal dit gezin er volgend jaar flink op achteruit gaan. Hoe ze volgend jaar financieel rond moeten komen? Ieder dubbeltje zal nog eens extra omgedraaid moeten worden.

Gevolgen stapeling bezuinigingen voor mevrouw F

- Verhoging van de basis premie zorgverzekering.
- Verhoging van de aanvullende verzekering.
- Verkleining van het basispakket.
- Verhoging van het eigen risico.
- Verhoging van de eigen bijdrage voor de psycholoog.
- Verlaging van de zorgtoeslag.
- Verlaging van de huurtoeslag.
- Verhoging van de huur.
- Verhoging van de eigen bijdrage kinderopvang.

CASUS 7. Mevrouw G – huidige situatie

Mevrouw is een alleenstaande moeder van 29 jaar met twee kinderen, van zes en achty jaar. Ze komt net uit een relatie waarbij sprake was van lichamelijke en geestelijke mishandeling. Ze geeft aan getraumatiseerd te zijn door het geweld van haar ex-partner. Momenteel volgt ze het traject 'Vlieg er eens uit!' bij Feniks.

Mevrouw woont samen met haar kinderen bij haar moeder en twee zussen in. Zij heeft geen eigen huis, maar zou dit heel graag willen. Haar zoontje spreekt alleen Engels en weigert Nederlands te spreken. Hiervoor moet hij mogelijk naar een speciale school; men vermoedt dat hij aan een autistische stoornis lijdt.

Mevrouw leeft van een bijstandsuitkering. Haar moeder ontvangt een WAO-uitkering, haar twee zussen (van wie één zus chronisch ziek en één zus met een borderline stoornis) ontvangen de Wajong-uitkering. Haar zoontje krijgt hulpverlening van MEE en loopt bij een psycholoog, omdat hij veel heeft meegekregen van de relatieproblemen van zijn ouders. Mevrouw zelf krijgt hulp bij Silver psychologie. Ze heeft verder hoge schulden bij de belastingdienst; ze had hiervoor hulp ingeschakeld van een maatschappelijk werker, maar haalde hier weinig voldoening uit. Door haar hoge schuld ontvangt ze geen zorgtoeslag meer. Mevrouw heeft een advocaat in de arm genomen om de achternamen van haar kinderen te laten veranderen. Voor de belastingaanslagen heeft ze de hulp van de Smeetskring ingeschakeld en krijgt ze schuldhelpverlening.

Gevolgen stapeling bezuinigingen voor mevrouw G

- Invoering van de huishoudinkomenstoets, waardoor ouders en inwonende meerderjarige kinderen één gezamenlijke uitkering krijgen. Dit betekent dat mevrouw sterk in inkomen achteruit gaat, omdat ze inwoont bij haar moeder en meerderjarig is.
- Eigen bijdrage per behandeling van de psycholoog wordt verhoogd van € 10,- naar € 20,-.
- De kinderopvangtoeslag gaat omlaag en er wordt een hogere eigen bijdrage in rekening gebracht. Mocht mevrouw een betaalde baan na het traject bij Feniks krijgen, moet ze meer gaan betalen voor kinderopvang.
- Als mevrouw een eigen huurwoning toegewezen krijgt, gaat per 2012 haar huurtoeslag omlaag, terwijl huur verhoogd wordt. Per saldo gaan de minimuminkomens dus iets meer huur per maand betalen.
- Verlaging kinderbijslag met € 35,- per kind per kwartaal. Met ingang van 2014 afschaffen van de kinderbijslag en kindgebondenbudget buiten de Europese Unie.
- Invoering passend onderwijs. Het onderwijsrugzakje (PGB) wordt afgeschaft. Scholen krijgen minder geld om leerlingen met een beperking te begeleiden.

Bijlage 5

Verslag Themabijeenkomst Armoede; Budgetteringsheldinnen

30 maart 2011

1. Opening door wethouder Jan Hamming

De wethouder is verheugd over de grote opkomst bij dit belangrijke thema. Sociale stijging staat centraal in het Coalitie Akkoord van Tilburg. Er gebeurt veel ter voorkoming van armoede. Op een bijeenkomst in de Reeshof hoorde hij pas over een goed particulier initiatief. Een bewoonster had een blad en blogspot opgericht over gelukkig leven en genieten van een kleiner budget.

2. Inleiding "Vrouwen en armoede" door Nathalie van Wingerden, E-Quality

E-Quality (www.e-quality.nl) is een landelijk kenniscentrum voor emancipatie, gezin en diversiteit. In algemene zin constateert E-Quality dat vrouwen en mannen zich nog veel te weinig bewust zijn van het belang van financiële zelfredzaamheid. Zie de bijgevoegde factsheet voor de belangrijkste cijfers.

Op You Tube (<http://www.youtube.com/watch?v=k96-8DLKyMg>) staat een filmpje dat gemaakt is naar aanleiding van een onderzoek uit 2010 naar kenmerken van financieel kwetsbare vrouwen. Het filmpje is heel toegankelijk en bruikbaar in groepen.

Naast initiatieven die E-Quality zelf ontplooit zijn er tal van andere landelijke en lokale initiatieven. Tilburgse initiatieven:

- Lotgenotengroepen in de Ketting en Zuiderkwartier
- CLIP tbv Jongeren en Armoede (inzicht en bewustwording)
- Budgetteringscursussen bij o.m. Feniks, CBV en Bureau Schuldhulpverlening
- Armoedekrant in de Reeshof: 'gelukkig zijn met een kleine beurs'

(<http://gelukkigmeteenkleinbudget.blogspot.com> en <http://www.kleinbudget.nl>)

Nathalie van Wingerden heeft het armoedebeleid van Tilburg ter voorbereiding op deze bijeenkomst gescand en geconstateerd dat de gemeente op zich een ruimhartig armoedebeleid heeft, maar met weinig specifieke aandacht voor vrouwen.

Tips van E-Quality:

- Meer specifieke aandacht voor vrouwen in armoede, laat gender een rol spelen
- Focus op het bevorderen van zelfredzaamheid van vrouwen door het vergroten van financiële kennis en vaardigheden
- Bied specifieke ondersteuning en maatwerk
- Tip: leer mensen om geldzaken binnen hun relatie bespreekbaar te maken

3. Een praktische aftrap door Lian Smits, Kompaan & de Bocht

Lian Smits schetst de doelgroep waarmee zij in haar werk voor Kompaan en de Bocht te maken heeft (zie presentatie). Onder de cliënten bevindt zich een grote groep (vrouwen) die niet financieel zelfredzaam is. Veel cliënten van de Bocht die jonger zijn dan 23 jaar hebben geen startkwalificatie (21 van de 34). Het feit dat vrouwen (mensen) niet financieel zelfredzaam zijn beïnvloedt hun keuzes en hun keuzemogelijkheden in het leven. Zelfredzaamheid en in het bijzonder financiële zelfredzaamheid is belangrijk voor alle vrouwen, maar wanneer vrouwen ook nog eens niet over een startkwalificatie beschikken zijn zij bijzonder kwetsbaar.

Lian Smits pleit voor aandacht voor opleiding van vrouwen om hun zelfredzaamheid te stimuleren. Zij noemt tevens de ongewenste neveneffecten van de Wet WIJ (Investeren in Jongeren) waarbij met name jonge moeders lijken te worden afgesneden van opleidingsmogelijkheden, terwijl zij zonder opleiding nauwelijks kans hebben op de arbeidsmarkt. Werk en leeraanbod moet in gemeente zijn. Landelijk erkende opleidingen niet toegestaan/ geen studiefinanciering mogelijk. Zij hebben bijvoorbeeld AKA traject samen met ROC voor jonge moeders om een startkwalificatie te verkrijgen, dat is part time en dat kan niet volgens de wet. Zo heeft deze wet onbedoeld een negatief effect voor vrouwen. Wellicht kan op gemeentelijk niveau een oplossing worden gecreëerd? Wethouder Hamming zegt later dat hij zich hierover zal buigen en dat er iets te regelen moet zijn.

4. Presentatie over de Emancipatie Effect Toets, Anja van der Schoot, Zet

Anja van der Schoot legt aan de hand van het verhaal "De Giraffe en de Olifant" uit waarom een Emancipatie Effect Toets heel nuttig kan zijn. (Zie bijlage voor hand out)

Beleid wordt vaak in sekse neutrale termen omschreven (burgers, jongeren, werkende armen). Daarbij worden ongelijke maatschappelijke verhoudingen tussen mannen en vrouwen soms over het hoofd gezien (gender blind) of er wordt teveel geredeneerd vanuit de mannelijke bevolking (gender bias). Vanuit de giraffe bekeken zoals in het verhaal. Onbewust en onbedoeld worden ongelijke genderrelaties in stand gehouden.

De Giraffe heeft ook de beste bedoelingen en komt met oplossingen voor de olifant die wel passen bij zijn levenswijze, maar niet die van de olifant. Het huis is niet gebouwd met olifanten in gedachten.

Sekse zegt iets over biologische verschillen. Gender zegt iets over de sociale verschillen; over de betekenis die aan mannelijkheid en vrouwelijkheid gegeven wordt. Helaas wordt het vrouwelijke meestal lager gewaardeerd. Gelukkig liggen genderverhoudingen niet vast en veranderen in samenhang met andere maatschappelijke processen. Iedereen weet dat er op gebied van verdeling huishoudelijke taken en opvoeding kinderen al veel is veranderd. De tijd dat vaders niet achter de kinderwagen mochten lopen of de afwas doen ligt al ver achter ons.

Het zijn niet alleen verschillen tussen mannen en vrouwen die bepalen of iemand meer of minder mogelijkheden en macht heeft in de samenleving. Ook andere dimensies zijn belangrijk (kruispuntdenken). De combinatie van deze kenmerken is bepalend. Algemeen bekend is bijvoorbeeld dat mensen met lagere sociaal economische status meer gezondheidsrisico lopen. Met een lage opleiding en slechte gezondheid is het moeilijk om goed betaald werk te vinden. Ben je dan ook nog vrouw

en allochtoon zijn er nog meer hobbels te overwinnen. Gender heeft altijd een kleur en een klasse. Bij beleid dat zich in eerste instantie op één as richt, bijvoorbeeld etniciteit bij inburgering, dienen andere assen zoals sekse en klasse nadrukkelijk betrokken te worden. Klopt dit beleid nog steeds als het over vrouwen gaat? Bevat dit beleid vooronderstellingen over het opleidingsniveau? Wie heeft er baat bij om de bestaande ordening in stand te houden?

Een emancipatie effect toets is een stappenplan waarmee een beleidsvoorstel systematisch onderzocht wordt op 'ongezien onderscheid' naar sekse. Er wordt gekeken naar het beleidsvoorstel en de onderliggende veronderstellingen en aannames. Welke beleidsvoornemens kunnen de emancipatie bevorderen of juist belemmeren? Doel is om te komen tot beleid waarin voor iedereen zo optimaal mogelijke effecten behaald worden.

5. Interactieve uitwisseling

Onder leiding van dagvoorzitter Gerda de Vries (Feniks) volgt een levendige discussie. Hieronder de belangrijkste aanbevelingen en tips.

Meenemen

- Emancipatie is investeren in mannen en vrouwen
- Regelingen moeten versimpeld worden
- Armoedebeleid dient altijd in relatie gezien te worden met andere terreinen zoals werkgelegenheid, jeugd etc.
- Maak onderscheid in mensen die nu in armoede leven en de toekomstige 'armen'
- Sociaal culturele zelfstandigheid en financiële zelfredzaamheid zijn beiden belangrijk en kunnen elkaar versterken. Met werk sta je meestal steviger in je schoenen. Een Surinaams gezegde luidt: je diploma is je beste vriend.

Tips

- Kinderopvangregeling aanpassen.
Voorheen werd geld voor kinderopvang van minima rechtstreeks overgemaakt naar Kinderstad, nu gaat het naar cliënten zelf. Aangezien deze al vele financiële verplichtingen hebben waar ze niet aan kunnen voldoen is er een groot risico dat ze het geld bedoeld voor de kinderopvang niet betalen aan Kinderstad.
- Promotie aanvullende maatregelen bijzondere bijstand.
Geef meer informatie over regelingen voor bijzondere bijstand. Veel vrouwen zijn bijvoorbeeld niet op de hoogte dat als je geen bijstandsuitkering meer ontvangt je soms toch een beroep kunt doen op bijzondere bijstand. Bureau Nazorg geeft hierbij ondersteuning en zou voor promotie van de regelingen kunnen zorgen.
- Verschaf duidelijkheid over wijze van aanvragen Bijzondere Bijstand en ontmoedig aanvragers niet.
- Er blijkt nogal wat onduidelijkheid te bestaan. Zo denkt men dat het alleen via loket Z kan en dat alleen de medewerkers van loket Z aanvraag kunnen beoordelen. Maak duidelijk dat iedereen kan aanvragen bij Sociale Zaken en dat daar uiteindelijk de beslissing alt aan de hand van bestaande criteria.
- Blijf investeren in mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt.
- Andere partners erbij betrekken bijvoorbeeld werkgevers
- Bij activering van vrouwen is het belangrijk aandacht te besteden aan allerlei aspecten van zelfredzaamheid en niet enkel over zorgtaken/zorgfunctie.

- (E-Quality; bij inburgeringscursussen blijkt dat het bij vrouwen vaak gaat over kinderen en zorg in plaats van over ondernemen en werken).
- Blijf investeren in de lange termijn.
- Aandacht voor niet betaalde zorg.
- Door de bezuinigingen richt het huidige beleid zich meer op stimuleren van mensen om te gaan werken en minder op het volgen van een opleiding. Het aannemen van een laag betaalde functie is echter geen garantie om de cirkel van armoede te kunnen doorbreken. Scholing en loopbaanbegeleiding blijft belangrijk. De gemeente zoekt naar mogelijkheden voor een grotere rol van werkgevers hierin. Tilburg wil een sociaal akkoord sluiten met het bedrijfsleven. Denkt hierbij aan werkervaringsplaatsen, stages, aanpassen Cao's, re-integratie trajecten op de werkvloer (bijvoorbeeld in samenwerking met ROC).
- Zet in op structurele armoede onder mensen met een beperking.
- Introduceer Roze wolk hypotheek.
Als partners nog verliefd op elkaar zijn, in de roze wolk leven, regel dan financiële zaken voor het geval je toch uit elkaar zou gaan. Je gunt elkaar dan nog het beste en de vrouw heeft dan minder kans in armoede te vervallen.
- Omgaan met gat in de hand, blijkt een onderwerp te zijn waarvoor veel belangstelling is in budgetteringscursus.
- Investeer vroegtijdig in jeugd en jongeren.

6. Afsluiting door Jan Hamming

Het Participatiebudget gaat van 28 naar 8 miljoen, er moeten keuzes gemaakt worden. Tilburg zal niet bezuinigen op budgetteringscursussen en schuldhulpverlening. Er komt een nieuwe aanpak van het arbeidsmarktbeleid met meer nadruk op de rol van de werkgevers. Zo is opleiden ook een verantwoordelijkheid van bedrijven. Tilburg wil in een sociaal akkoord met het bedrijfsleven regelen dat ze als bedrijf zelf de re-integratie op zich nemen. Re-integratie van vrouwen maakt hier natuurlijk een belangrijk onderdeel van uit. Er zijn al goede voorbeelden. Zo heeft Mandemakers een interne opleiding in samenwerking met het ROC. Gezien de bezuinigingen zal het belang van de inzet van vrijwilligers alleen maar toenemen. Humanitas is al heel actief op dit terrein met onder andere huiskamer-gesprekken en budgetten maken.

7. Waar investeren we in?

Tot besluit is met symbolische bedragen gepolst waarin de aanwezigen zouden investeren als het gaat om armoede: in wetten & regelingen, leefomgeving of de vrouwen zelf. Met € 2.200,- bleek een ruime voorkeur voor een investering in de vrouwen zelf.

Met dank aan de goede organisatie en aan de dagvoorzitter sluit Jan Hamming de bijeenkomst.